

”Ne vie sydämen sitten mennessään.”

Aggressiivisesti käyttäytyvä lapsi päiväkodin
työntekijän näkökulmasta

Anna Järviluoma
Annina Kurkela

Opinnäytetyö
Marraskuu 2010
Sosiaalialan koulutusohjelma
Sosiaalipedagogiikan vaihtoehtoiset
opinnot
Tampereen ammattikorkeakoulu

TAMPEREEN AMMATTIKORKEAKOULU
Tampere University of Applied Sciences

TIIVISTELMÄ

Tampereen ammattikorkeakoulu
Sosiaalialan koulutusohjelma
Sosiaalipedagogiikan vaihtoehtoiset opinnot

JÄRVILUOMA, ANNA & KURKELA, ANNINA: ”Ne vie sydämen sitten mennessään.” Aggressiivisesti käyttäytyvä lapsi päiväkodin työntekijän näkökulmasta

Opinnäytetyö 80 s., liitteet 3 s.
Marraskuu 2010

Tämän opinnäytetyön tarkoitus on selvittää aggressiivisesti käyttäytyvän lapsen tukemista päiväkodissa työntekijän näkökulmasta. Opinnäytetyö keskittyy lapsen normaalista kehityksestä poikkeavaan aggressiiviseen käyttäytymiseen ja miten puuttua siihen arjen keinojen kautta. Tavoitteena on tuoda kyseinen ilmiö näkyvämmäksi sosionomin (AMK) työkentällä.

Tutkimusmenetelmänä käytettiin haastattelua, joka koostui kahdesta eri osasta. Haastattelu aloitettiin strukturoidulla parihaastattelulla, jota seurasi vapaamuotoinen kirjallinen osio. Haastatteluun osallistui kuusi työntekijää Tampereen alueen erityispäivähoitoryhmistä.

Aggressiivisen käyttäytymisen taustatekijät ovat yksilöllisiä. Syitä on mahdollista löytää biologiasta, psyykkisistä tekijöistä ja ympäristöstä sekä näiden yhteisvaikutuksista. Aggressiivinen käyttäytyminen on olennainen osa lapsen normaalia kehitystä. Ongelmaksi se muodostuu silloin, kun lapsen aggressiivinen käyttäytyminen on toistuvaa eikä hän itse pääse vaikeiden tilanteiden yli ilman aikuisen apua.

Tutkimuksessa korostui lapsen aggressiivisen käyttäytymisen monimuotoisuus, joka ilmenee usein fyysisenä reagoitina. Tällaista käyttäytymistä esiintyy lapsen kohdatessa turhautumista aiheuttavia tilanteita. Huomion arvoisina tekijöinä esiin nousivat siirtymätilanteet ja yllätykselliset muutokset. Tehokkaina keinoina lapsen päivärytmin selkeyttämiseen ja aggressiivisen käyttäytymisen ennaltaehkäisyyn mainittiin ennakointi ja struktuuri.

Asiasanat: Aggressio, aggressiivinen käyttäytyminen, lapset, päiväkot.

ABSTRACT

Tampereen ammattikorkeakoulu
Tampere University of Applied Sciences
Degree Programme in Social Services
Option of Social Pedagogy

JÄRVILUOMA, ANNA & KURKELA, ANNINA: "They take your heart with them."
A Child With Aggressive Behaviour From Day Care Employees' Point of View

Bachelor's thesis 80 pages, appendices 3 pages
November 2010

The purpose of this study was to find out how an employee can support children with aggressive behaviour in day care. This study focused on aggressive behaviour which is not part of a child's normal development. The purpose was also to bring this kind of behaviour more visible in the working field of a Bachelor of Social Services.

As a research method an interview was used consisting of two parts. First there was a structured pair interview, which was then followed by an open written task. Six employees from special day care in the Tampere area participated in the study.

The underlying reasons for aggressive behaviour are individual. It could be caused by biological, mental, and environmental factors, or the combination of these three. Aggressive behavior is part of a child's normal development. It becomes a problem when it is repetitive and a child cannot overcome the difficult situation without an adult's help.

This study found a diversity of aggressive behaviors which usually take the form of physical reactions. This kind of behavior occurs in situations where a child becomes frustrated, especially in transition situations and with unexpected changes. Effective ways of making a child's daily rhythm clearer and of preventing aggressive behaviour was found to be daily structure and anticipation of frustration.

Key words: Aggression, aggressive behaviour, children, day care.

SISÄLTÖ

JOHDANTO	6
2 OPINNÄYTETYÖN TOTEUTTAMINEN	8
2.1 Tutkimustehtävä	8
2.2 Tutkimusmenetelmät	9
2.3 Aineiston keruu.....	10
2.4 Analysointi	11
3 AGGRESSIIVINEN KÄYTTÄYTYMINEN	13
3.1 Aggressio ja aggressiivisuus	13
3.2 Aggressiivisuuden muotoja.....	15
3.2.1 Fyysinen ja verbaalinen, sekä suora ja epäsuora aggressiivisuus....	16
3.2.2 Aggressiivisuuden suuntautuminen muihin, esineisiin tai omaan itseeseen	18
3.2.3 Proaktiivinen ja reaktiivinen aggressiivisuus	19
3.2.4 Päiväkotikusaaminen aggressiivisuuden muotona.....	21
4 AGGRESSIIVISUUTEEN YHTEYDESSÄ OLEVIA TEKIJÖITÄ.....	23
4.1 Biologia.....	23
4.1.1 Geenit	24
4.1.2 Hormonitoiminta.....	24
4.2.3 Aggressiivisuus toissijaisena häiriönä.....	25
4.2 Psyykkiset tekijät	27
4.2.1 Temperamentti.....	28
4.2.2 Tilannevihjeiden tulkinta.....	29
4.2.3 Aggressiivisuus tunteiden säätelyn häiriönä	30
4.2.4 Aggression käsittely mielikuvissa.....	33
4.2.5 Kielenkehityksen häiriöt	35
4.3 Ympäristö	36
4.3.1 Kiintymyssuhde.....	37
4.3.2 Malli aggressiivisuuteen.....	39
4.3.3 Negatiivisen vuorovaikutuksen kehäprosessi ja syrjäytyminen.....	41
4.4 Tekijöiden yhteisvaikutus.....	44
5 NORMAALISTA POIKKEAVA AGGRESSIIVISUUS JA SEN ESIINTYMINEN	47
5.1 Aggressiivisuus häiriönä.....	47
5.1.1 Lapsen normaali aggressiokehitys.....	48
5.1.2 Poikkeavaa aggressiokäyttäytymistä	49
5.2 Aggressiivisen käyttäytymisen esiintyminen	54
5.2.1 Siirtymävaiheet ja odottelutilanteet	54
5.2.2 Pettymystilanteet	55

5.2.3 Lapsen oman toiminnan ohjautuvuuden haasteet	56
5.2.4 Pulmat vuorovaikutustilanteissa.....	56
5.2.5 Tilanteen korkea tai matala vaatimustaso.....	57
6 AGGRESSION HALLINTA JA AGGRESSIIVISESTI KÄYTTÄYTYVÄN LAPSEN KOHTAAMINEN	58
6.1 Aggression käsittely	58
6.1.1 Itsetunnon vahvistaminen	59
6.1.2 Sosiaaliset taidot.....	60
6.1.3 Tunnekasvatus	63
6.2 Toimiminen tilanteissa, joissa lapsi käyttäytyy aggressiivisesti	65
6.2.1 Ennakoinnin ja struktuurin tärkeys	66
6.2.2 Toimintatavat lapsen käyttäytyessä aggressiivisesti.....	68
6.2.3 Aggressiivisen tilanteen läpikäyminen	69
6.3 Työntekijän jaksaminen	70
7 JOHTOPÄÄTÖKSET	73
8 POHDINTA	75
LÄHTEET.....	77
LIITTEET	81

JOHDANTO

Lasten ja nuorten väkivaltainen käyttäytyminen on yleistynyt ja oireilu vaikeutunut (Sinkkonen 2008, 133). Tämä on havaittavissa myös päiväkotimaailmassa. Kokon (2009) mukaan erityisesti fyysisellä aggressiivisuudella saattaa olla myöhemmän kehityksen kannalta haitallisia kauaskantoisia vaikutuksia. Juuri tästä syystä varhainen puuttuminen asiaan on erityisen tärkeää. (Kokko 2009, 172.)

Opinnäytetyömme käsittelee lapsen aggressiivista käyttäytymistä päiväkodissa. Tutkimukseemme liittyvät keskeisimmät käsitteet ovat aggression tunne ja aggressiivisuus. Selvitämme, miten aggressiivisuus ilmenee ja mitkä ovat sen eri muodot. Selvennämme myös, missä kohtaa lapsen aggressiivinen käytös ei enää ole normaalin rajoissa vaan on luokiteltavissa ongelmaksi. Keskitymmekin juuri normaalista poikkeavaan käyttäytymiseen.

Lähtökohtanamme oli käsitellä päiväkotimaailmassa esiintyvää ilmiötä, koska sosionomeina (AMK) voimme työskennellä päiväkodissa. Mielenkiintomme aiheita kohtaan heräsi omakohtaisten työharjoittelukokemusten kautta sekä erityispedagogiikan kurssin myötä. Halusimme pureutua erityisesti työntekijän näkökulmaan, sillä koimme asian haastavaksi työskennellessämme aggressiivisesti käyttäytyvien lasten kanssa. Kokemustemme mukaan etenkin kokematon työntekijä saattaa tuntea avuttomuutta ja epävarmuutta tilanteissa, joissa lapsi käyttäytyy aggressiivisesti. Tilanteen yllättävyys ei anna aikaa miettiä, vaan käyttäytymiseen on osattava puuttua viipymättä.

Päiväkodissa työntekijän on mahdollista kohdata aggressiivisesti käyttäytyviä lapsia muuallakin kuin vain integroiduissa ryhmissä. Ylipäättään tätä haastavaa käyttäytymistä voi esiintyä missä tahansa lasten kanssa työskennellessä. Tavoitteenamme on nostaa esiin lapsen aggressiivinen käyttäytyminen ilmiönä ja tarkastella sitä konkretian kautta. Tarkoitus on esitellä yleishyödyllistä tietoa, jota lasten kanssa toimivien on mahdollista hyödyntää sosiaalialan työkentillä.

Opinnäytetyömme perustuu erityispäivähoidon työntekijän näkökulmaan. Esittelemme työelämästä esiin nousseita keinoja ja toimintamalleja, joiden avulla voi ratkaista vaikeita tilanteita ja tukea aggressiivisesti käyttäytyvää lasta.

Tutkimusmenetelmänä käytimme parihaastattelua, johon osallistui yhteensä kuusi työntekijää kolmesta eri päiväkodista. Jokaisella haastateltavalla oli työkokemusta lapsista, joiden aggressiivinen käyttäytyminen oli luokiteltavissa normaalista poikkeavaksi. Haastatteluista nousi esiin konkreettisia keinoja lasten kohtaamiseen ja aggression hallintaan. Tavoitteidemme mukaisesti selvitimme myös aggressiivisuuden ilmenemistä ja aggressiiviseen käyttäytymiseen yhteydessä olevia tekijöitä. Kartoitimme myös hieman työntekijöiden työssäjaksamisen keinoja.

Opinnäytetyömme alussa esittelemme tarkemmin tutkimusmetodologiaamme ja viitekehystämme. Tämän jälkeen alkaa varsinaisen teoriaosuuden käsittely, jonka yhteydessä esittelemme haastatteluissa esiin tulleita arjen esimerkkejä. Ensin avaamme käsitettä aggressiivinen käyttäytyminen ja sen eri muotoja. Tätä seuraa aggressiivisuuteen yhteydessä olevien tekijöiden kuvaaminen, jonka jälkeen keskitymme normaalista kehityksestä poikkeavaan aggressiivisuuteen ja sen ilmenemiseen päiväkodissa. Viimeisenä kokonaisuutena käsittelemme työntekijöiden esiintuomia toimintamalleja, joita voi hyödyntää aggressiivisesti käyttäytyvän lapsen kanssa. Lopuksi kokoamme yhteen johtopäätökset sekä työstä heränneitä omia ajatuksiamme.

2 OPINNÄYTETYÖN TOTEUTTAMINEN

Aggressiivisuus ilmiönä on hyvin laaja-alainen, ja tämän takia oli mahdotonta sisällyttää opinnäytetyöhömmme kaikkea aiheeseen liittyvää teoriaa. Siksi keskityimme kuvaamaan kaikista keskeisimmät seikat etenkin päiväkodin näkökulmasta. Seuraavaksi esittelemme tarkemmin tutkimustehtävämme sekä tutkimuksessa käyttämämme menetelmät. Kuvaamme aineistonkeruuprosessia sekä analysointivaihetta.

2.1 Tutkimustehtävä

Tutkimustamme toteuttaessamme etsimme vastausta siihen, mitä lapsen aggressiivinen käyttäytyminen on. Tähän liittyen tutkimme, mitä syitä sille on ja miten se ilmenee. Keskityimme tarkastelemaan normaalista poikkeavaa aggressiivista käyttäytymistä päiväkodissa.

Lisäksi pohdimme, miten työntekijän on mahdollista auttaa lasta käsittelemään aggressiivista käyttäytymistä aiheuttavia tunteita ja miten työntekijän tulisi toimia tilanteissa, joissa lapsi käyttäytyy aggressiivisesti.

Tutkimuskysymyksemme olivat:

1. Mitä lapsen aggressiivisuus on ja miten se ilmenee?
2. Mitä toimintamalleja päiväkodin työntekijä voi hyödyntää työskennellessään aggressiivisesti käyttäytyvän lapsen kanssa?
  - o Miten työntekijä voi auttaa lasta käsittelemään aggressiivisuutta aiheuttavia tunteita?
  - o Miten työntekijän tulee toimia tilanteissa, joissa lapsi käyttäytyy aggressiivisesti?

Koska kvalitatiivisen tutkimuksen peruspiirteisiin kuuluu tutkia kohdetta mahdollisimman kokonaisvaltaisesti, koimme sen juuri meille sopivaksi

tutkimustyyppiksi. Halusimme lähteä kuvaamaan aihetta arjesta esiin nousevien esimerkkien kautta, minkä kvalitatiivinen tutkimusote mahdollistaa. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2009, 161.)

2.2 Tutkimusmenetelmät

Valitsimme tutkimusmenetelmäksi haastattelun, koska sen etuna muihin tiedonkeruumenetelmiin on joustavuus. Haastattelun aikana on mahdollista tarkentaa ja selventää saatuja vastauksia ja selvittää mahdolliset kysymyksiä koskevat väärinkäsitykset. Haastattelu myös mahdollistaa keskustelun käymisen haastateltavan kanssa. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 73.)

Teimme yhteensä kolme haastattelua kolmessa eri päiväkodissa alkukesästä 2010. Valitsimme päiväkodit Tampereen kaupungin erityispäivähoidon piiristä, sillä oletimme sieltä löytyvän asiantuntevaa käytännön kokemusta aiheesta. Jokainen haastattelu toteutettiin parihaastatteluna. Ajattelimme, että parihaastattelun myötä kysymysten pohjalta heräisi helpommin keskustelua ja eri näkökulmia. Parihaastattelussa osapuolten on mahdollista tukea toisiaan ja syventää käsiteltävää aihetta. Kaksi haastattelemistamme pareista toimi samassa ryhmässä työpareina ja yksi haastattelupari koostui kahden eri ryhmän työntekijöistä. Haastateltaviimme kuului yksi lastenhoitaja, kolme erityislastentarhanopettajaa ja kaksi lastentarhanopettajaa. Kaikkia haastateltavia yhdisti vankka kokemus aggressiivisesti käyttäytyvien lasten kanssa työskentelystä. Työntekijöiden lapsiryhmien ikäjakauma oli 3-6 vuotta.

Haastattelut koostuivat keskusteluosuudesta sekä kirjallisesta osuudesta, jotka kestivät yhteensä noin tunnin. Haastattelut aloitettiin suullisella osuudella, joka nauhoitettiin kokonaisuudessaan. Haastateltavat kertoivat näkökulmistaan, kokemuksistaan ja tiedoistaan koskien aggressiivisesti käyttäytyviä lapsia. Suullinen osuus pohjautui runkoon, joka koostui aiheeseen liittyvistä kysymyksistä. Haastattelumme voidaan siis määritellä muodoltaan strukturoiduksi, joka on Hirsjärven ym. (2009, 208) mukaan esittämisjärjestykseltään ja kysymyksiltään täysin ennalta määrätty. Tämän jälkeen haastattelua täydennettiin kirjallisella osuudella.

2.3 Aineiston keruu

Tutkimuksen viitekehys muodostui muutaman lasten aggressiivisuutta koskevan perusteoksen kautta, joiden avulla saimme alustavan käsityksen aiheesta. Lisäksi kävimme eräässä yhteistyöpäiväkodissamme keskustelemassa etukäteen aiheesta, mikä laajensi käsitystämme etenkin päiväkodin näkökulmasta. Tämän perusteella syntyi käsitys tutkimuskysymyksistä, joiden perusteella laadimme haastattelun sisällön. Lisäksi hahmottelimme haastattelurunkoamme hyödyntäen Liisa Heinämäen kirjaa Varhaista tukea lapselle – työvälineenä kehittämisvalikko. Kirja sisältää työyhteisön käyttöön tarkoitettuja keskustelurunkoja, joista ideoimme haastatteluamme sopivia kysymyksiä.

Haastateltavilla oli mahdollisuus perehtyä haastattelurunkoon useita päiviä ennen haastattelua. Tuomi ja Sarajärvi (2009, 73) mainitsevatkin, että on perusteltua antaa haastattelukysymykset haastateltaville jo etukäteen, jotta saadaan kattava käsitys aiheesta.

Haastattelut tehtiin yhteistyöpäiväkodeissa paikan päällä. Käytössämme oli rauhallinen tila, jossa haastattelu oli mahdollista toteuttaa ilman keskeytyksiä. Aikaa oli varattu kaikkien osapuolten taholta riittävästi, mikä mahdollisti kiireettömän ilmapiirin.

Suullista osuutta seurasi välittömästi kirjallinen osuus. Kyseessä oli vapaa kirjallinen tuotos, jonka muotoa ei ollut rajattu. Aiheeksi annoimme aggressiivisesti käyttäytyvän lapsen kohtaamisen, kasvattamisen ja tukemisen. Ohjeistimme haastateltavia keskittymään nimenomaan työntekijän arjessa käyttämiin keinoihin ja menetelmiin. Monipuolisen kuvan saamiseksi toivoimme heidän huomioivan kolme keskeistä teemaa. Nämä olivat aikuiset, ympäristö ja vertaisryhmä.

Kirjallisen osuuden kautta pyrimme saamaan kattavan käsityksen aiheesta haastateltavien itsensä tuottamien materiaalien avulla. Kyseessä oli siis elämäkerrallinen lähestymistapa, jossa hyödynsimme vapaamuotoisia tuotoksia. Hirsjärven ym. (2009, 218) kirjassa esiin nousseiden kriteereiden

perusteella tutkimuksemme voidaan käsittää osaksi narratiivista tutkimusta, sillä se toimi haastateltavien omakohtaisten kokemusten välittäjänä.

Aggressiivisuudesta on paljon kotimaista ja ulkomaista kirjallisuutta, joten teorian tiedon hankinta oli helppoa. Ongelmaksi muodostuikin lähinnä aiheen rajaaminen ja opinnäytetyön kannalta tarpeellisen tiedon poimiminen. Olemme käyttäneet pääsääntöisesti ensisijaisia lähteitä, mutta joissain tapauksissa jouduimme tyytymään toissijaisiin lähteisiin. Osassa teoksista oli hieman vanhempaa teorian tietoa aiheesta. Kuitenkin uudemmissa teoksissa viitattiin useasti näihin teoksiin, joten katsoimme tiedon säilyttäneen luotettavuutensa. Varsinaista teorian tietoa päiväkotiin liittyvästä aggressiivisesta käyttäytymisestä löytyi vähän, mutta haastattelumme tulokset ja löytämämme yleinen teoria kuitenkin tukivat toisiaan.

2.4 Analysointi

Haastattelutuloksia purkaessamme hyödynsimme Tuomen ja Sarajärven (2009, 108–109) mallia aineistolähtöisen sisällönanalyysin etenemisestä. Kuten mallissa, kuuntelimme haastattelut ensin läpi ja litteroimme ne. Purimme myös kirjalliset tuotokset selkeyden vuoksi Word-dokumenteiksi. Perehdyimme haastatteluiden sisältöön ja alleviivasimme oleelliset asiat. Yhdistimme suullisesta ja kirjallisesta osuudesta saadun tiedon yläkäsitteiden alle. Luokittelimme tiedon aluksi kahteen kategoriaan: aggressiivista käyttäytymistä selittävät ja kuvaavat tekijät sekä päiväkodissa käytettävät työmenetelmät. Seuraavaksi ryhmittelimme nämä kaksi kokonaisuutta yläkäsitteiksi, joista muodostuivat opinnäytetyömme pääluvut. Jaottelimme tiedon alaluokiksi, joista siis alaotsikoiden myötä koostuu päälukujen sisältö.

Haastattelutuloksia käsiteltäessä emme katsoneet tarpeelliseksi vertailla vastauksia keskenään, sillä vastaukset olivat hyvin yhteneväisiä. Tärkeämpää olikin tuoda esiin vastausten sisältö kuin yksilöllinen näkökulma. Katsoimme kaikki tulokset keskenään samanarvoisiksi haastateltavien koulutustaustasta tai muista eroavaisuuksista riippumatta. Tutkimustuloksia esiin nostaessamme emme ilmaise haastateltavien ammattinimikkeitä, vaan viittaamme heihin

neutraaleilla määreillä (työntekijä 1, työntekijä 2 ja niin edelleen), koska tunnistetiedot eivät mielestämme toisi lisää arvoa tuloksiin.

Yhdistimme teorian tiedon ja tutkimustulokset tekstissä niin, että ne tukevat toisiaan. Luvut, joissa käsitellään aggressiivista käyttäytymistä ja siihen yhteydessä olevia tekijöitä ovat teoriapainotteisia. Niissä tutkimustulokset tukevat teoriaa ja havainnollistavat sitä käytännössä. Päädyimme tähän, koska aihetta oli syytä lähteä purkamaan perustiedon kautta, jotta käsitys ilmiöstä olisi riittävä aiheeseen syventymiseksi. Muissa luvuissa pääpaino on enemmänkin tutkimustuloksissa. Vastaavasti niitä tukemaan on lisätty teoriaa, sillä halusimme tuoda esille nimenomaan päiväkodin työntekijän näkökulmaa.

3 AGGRESSIIVINEN KÄYTTÄYTYMINEN

Termit aggressio ja aggressiivisuus saattavat helposti mennä sekaisin ja niitä voidaan käyttää samassa merkityksessä (Keltikangas-Järvinen 2010, 72). Molemmilla saatetaan viitata käyttäytymiseen, jota pidetään hyökkäävänä tai jollakin tavalla väkivaltaisena. Kyseessä ei kuitenkaan ole joka yhteydessä sama asia. Onkin syytä selvittää eroa kyseisten termien välillä samoin kuin täsmentää hieman, mitä termeillä tarkoitetaan. Tämän jälkeen keskitymme määrittelemään aggressiivista käyttäytymistä ja sen eri muotoja. Havainnollistamme määrittelyjä haastatteluista nousseiden käytännön esimerkkien avulla.

3.1 Aggressio ja aggressiivisuus

Aggressio voidaan nähdä ihmisessä olevana voimana, joka toimii käyttäytymisen motiivina (Keltikangas-Järvinen 2010, 72). Aggressio ei siis ole itsessään toimintaa, vaan toimintaan mahdollisesti johtava syy, tunne. Aggressio tunteena voi käsittää pettymyksen, pelon ja raivon tunteet, jotka saattavat näkyä vihana (Cacciatore 2007, 28).

Aggressio mielletään helposti negatiiviseksi asiaksi, vaikka todellisuudessa kyse on ihmisen perustunteesta. Tunteita ei voi nimittää ”pahoiksi”, tekoja kylläkin. Aggressio on haastava tunne, mutta sen tunteminen on normaalia ja sallittua. (Cacciatore 2007, 10, 16, 64). Aggressio on verrattavissa pelon tunteeseen (Broberg, Almqvist & Tjus 2005, 287): ne ovat molemmat perustunteita ja virittävät ihmisen niin sanottuun ”taistele tai pakene” -tilaan. Aggressio aikaansaa tunteen puolienpitämisestä ja itsensä puolustamisesta (Cacciatore 2007, 17).

Aggressio on reaktio ympäristön häiritseviin ärsykkeisiin. Tuo ärsykkeiden aiheuttama aggressio antaa voimia lähteä toimimaan ärsykkeiden poistamiseksi, jotta myös aggression tunne poistuu. (Cacciatore 2007, 17.) Sitä, millä toimilla lähdetään poistamaan aggression tunnetta, voidaan pitää

käännekohtana. Keltikangas-Järvinen (2010) toteaa, että jos ihminen on psyykkisesti tasapainoinen, hän pystyy käsittelemään aggression tunteen ja tarvittaessa löytää keinoja, joilla purkaa aggressionsa sosiaalisesti hyväksyttävällä tavalla. Näin ollen pelkkä aggression tunne ei välttämättä synnytä aggressiivista käyttäytymistä. (Keltikangas-Järvinen 2010, 72.) Ihmisillä voi olla erilaisia keinoja hallita omaa aggression tunnettaan. Esimerkiksi monelle jo lapsena opetettu kymmeneen laskeminen voi olla tällainen keino. Jos rakentavia keinoja aggression käsittelyyn ei ole, purkautuu aggressio aggressiivisena käyttäytymisenä (Keltikangas-Järvinen 2010, 73).

Alatalo & Huovinen (2008, 7) esittävät Pro Gradu -tutkielmassaan Koron (1982) aggressiiviselle käyttäytymiselle asettamat kolme eri kriteeriä, jotka ovat:

1. Aggressiivisella käyttäytymisellä on **kohde**
2. Aggressiivisella käyttäytymisellä on **tarkoitus**
3. Aggressiivisen käyttäytymisen on aiheutettava **vahinkoa**

Aggressiivinen käyttäytyminen on siis käyttäytymistä, jonka tarkoituksena on tuottaa vahinkoa aggression kohteelle. Tarkoituksen ei tarvitse olla tiedostettu, aggressiivisesti käyttäytyvä lapsi voi tiedostamattaan haluta vahingoittaa toista käyttöksellään. (Alatalo & Huovinen 2008, 7.) Käsittelemmekin seuraavassa luvussa erilaisia käyttäytymisen muotoja, joilla aggressiivisuus voi ilmetä.

Vaikka monessa lähteessä termejä aggressio ja aggressiivisuus käytetään lähes toistensa synonyymeinä, tässä opinnäytetyössä käytämme selvyuden vuoksi niitä eri merkityksessä. Termiä aggressio käytämme kuvaamaan sitä tunnetta, jota voidaan arkikielessä kuvata muun muassa kiukuksi, raivoksi tai vihaksi. Puhuttaessa aggression tunteeseen reagoinnista vahingoittavalla tai hyökkäävällä käyttäytymisellä käytämme termiä aggressiivinen käyttäytyminen tai aggressiivisuus. Haluamme tällä määrittelyllä korostaa tunteen ja teon eroa, sillä tarkoituksena ei ole opettaa lasta olemaan tuntematta aggressiota. Pyrimme nostamaan esiin keinoja, joilla lasta voi tukea aggression tunteen käsittelyssä niin, että hänellä olisi muita käyttäytymismalleja aggression käsittelyyn kuin aggressiivinen käytös. Emme koe, että aggression tunteminen

olisi ongelmatekijä, vaan ongelmana on se, ettei tunnetta osata käsitellä ja purkaa muuten kuin aggressiivisella käyttäytymisellä.

Pyrimme myös välttämään termiä ”aggressiivinen lapsi” lapsesta, joka käyttäytyy usein aggressiivisesti. Aggressiivinen lapsi on mielestämme hieman leimaava termi, ja sen vuoksi huono. Lapsi voi käyttäytyä ”huonosti”, hän voi käyttäytyä aggressiivisesti, mutta hän ei ole ”huono” tai ”paha” lapsi, vaan hän todennäköisesti viestittää aggressiivisuudellaan jotain.

3.2 Aggressiivisuuden muotoja

Aggressiivisuuden eri muotoja on määritelty monilla eri tavoilla. Näkyvimmillään aggressiivisuus purkautuu ulospäin suuntautuvana toimintana. Tätä ulospäin suuntautuvaa käyttäytymistä voisi kuvata englanninkielisellä termillä ”acting out” (Pihlaja 2005, 221). Juuri tätä ulospäin suuntautuvaa aggressiivista käyttäytymistä myös haastateltavat kuvasivat.

Tyypillisimmillään aggressiivinen lapsi on ulospäin suuntautuva, mikä tarkoittaa, että se on helppo havaita. (Työntekijä 2)

Myös äkkipikaisuus ja tietynlainen arvaamattomuus nousivat haastatteluissa esiin. Eräs haastateltavista puhui mielialojen nopeasta vaihtumisesta: lapsi saattaa yhtäkkiä muuttua hyvin iloisesta aivan päinvastaiseksi. Sama haastateltava nosti esiin myös, että joskus voi olla vaikea havaita merkkejä lapsen mielialan vaihtumisesta, vaikka lapsen tunteminen ennakoinnissa auttaakin. Joissain tilanteissa lapsen yhtäkkinen mielialan vaihdos saattaa kuitenkin yllättää.

Se tulee tosiaan tosi äkkiä – – Melkeinpä miettii et mikä siinä oli. (Työntekijä 3)

Tarkastelemme nyt ilmenemismuotoja, jotka kuvaavat meidän mielestämme hyvin aggressiivisuutta ja antavat sen monipuolisuudesta kattavan kuvan. Käsittelemme ilmenemismuotoja lähinnä teorian näkökulmasta, mutta liitämme mukaan myös haastatteluissa nousseita käytännön esimerkkejä.

3.2.1 Fyysinen ja verbaalinen sekä suora ja epäsuora aggressiivisuus

Aggressiivisuus voidaan jakaa fyysiseen tai verbaaliseen aggressiivisuuteen (Viemerö 2006, 18), jotka termeinä ovat hyvin itsestään selviä. Fyysinen aggressiivisuus on siis kaikkea, mikä suuntautuu ulospäin fyysisenä toimintana, esimerkiksi lyömisenä, tavaroiden heittämisenä tai potkimisena. Verbaalisessa aggressiivisuudessa taas käytetään kieltä toisen loukkaamiseen tai vahingoittamiseen, esimerkiksi haukkumalla tai ivaamalla.

Nuorempina lapset turvautuvat yleensä fyysiseen aggressiivisuuteen, kun taas verbaalisen aggressiivisuuden määrä kasvaa iän myötä. Myös lapsen kehitystaso vaikuttaa siihen, minkälaista aggressiivisuutta hän käyttää. (Viemerö 2006, 19.) Verbaalisesta aggressiivisuudesta eräät haastateltavat totesivatkin, että lapset eivät välttämättä ole niin lahjakkaita, että pyrkisivät olemaan aggressiivisia pelkästään sanallisesti. Huutaminen ja kiroileminen mainittiin haastatteluissa, mutta toisten haukkuminen tai muu vastaava verbaalinen aggressiivisuus ei noussut esiin sen enempää.

Aggressiivisuuden määrittelyssä tehdään ero myös siinä, suuntautuuko teko välittömästi kohteeseen, vai onko aggressiivisuus ilmaisultaan epäsuoraa. Suora aggressiivisuus suuntautuu suoraan kohteeseensa, eli aggressiivisesti käyttäytyvän henkilön ja aggression kohteen välillä on välitön kontakti. (Kokko 2009, 160.) Suoraa aggressiivisuutta on, jos lapsi suuttuu toverilleen ja lyö. Tällöin lapsi kohdistaa aggressiivisen käyttäytymisensä suoraan aggression kohteeseen fyysisesti tai sanallisesti (Salmivalli 2005, 65). Aggressiivisuuden suora suuntautuminen tuli esiin haastattelussa.

– – tai jos on vihainen minulle ni heittää minua päin palikalla.
(Työntekijä 3)

Tässä tulee esiin nimenomaan suoran aggressiivisuuden välitön kontakti aggression aiheuttajaan.

Epäsuora aggressiivisuus ei taas kohdistu suoraan kohteeseen, vaan vahingoittaa aggression kohdetta välillisesti. Epäsuoraa aggressiivisuutta voi

ilmetä sosiaalisissa suhteissa niin, että aggressiivisesti käyttäytyvä lapsi yrittää käännättää muut lapset aggression kohdetta vastaan. Tämä voi tarkoittaa ryhmästä sulkemista, jolloin epäsuorasti aggressiivinen lapsi ei suoranaisesti tee kohteelle mitään, mutta omalla toiminnallaan silti vahingoittaa toista. Epäsuoraa aggressiivisuutta pidetään yleensä etenkin tyttöjen harjoittamana aggressiivisuuden muotona. (Salmivalli 2005, 65.)

Buss (1990) jakaa suoran ja epäsuoran aggressiivisuuden hyökkäävään ja uhkaavaan aggressiivisuuteen (Viemerö 2006, 18). Riippuen siitä, onko suora tai epäsuora aggressiivisuus hyökkäävää vai uhkaavaa, fyysinen ja verbaalinen aggressiivisuus näyttävät eri tavoin. Tätä kuvataan taulukossa 1 (Buss 1990, Viemerö 2006 mukaan).

TAULUKKO 1. Buss (1990) Aggressiivisuus (Viemerön 2006, 18 mukaan muokattu)

	Fyysinen aggressiivisuus	Verbaalinen aggressiivisuus
Suora aggressiivisuus		
Hyökkäävä	Taistelu	Kiroilu, kritisoiminen
Uhkaava	Valmistautuminen taisteluun	Taistelulla uhkaileminen
Epäsuora aggressiivisuus		
Hyökkäävä	Omaisuuksien tuhoaminen	Juoruilu
Uhkaava	Läheisten uhkaaminen	Kiristäminen

Hyökkäävän ja uhkaavan aggressiivisuuden rinnalle haluamme nostaa tarkasteltavaksi myös puolustavan aggressiivisuuden. Puolustavana aggressiivisuutena pidetään käyttäytymistä, jossa yksilö puolustaa itseään (Coie, Dodge, Terry, Wright 1991, 812–826). Puolustavasti aggressiivinen henkilö käyttää aggressiivisuutta tavoitteenaan itsensä puolustaminen, eikä toisen vahingoittaminen. Tämä aggressiivisuuden muoto on yleensä hyväksyttyä toveriryhmässä (Coie ym. 1991, 812–826).

3.2.2 Aggressiivisuuden suuntautuminen muihin, esineisiin tai omaan itseen

Aggressiivisuus voi suuntautua muihin ihmisiin, esineisiin tai lapseen itseensä. (Pihlaja 2005, 221.) Nämä samat muodot esiintyivät myös haastateltavien kuvatessa aggressiivisesti käyttäytyvää lasta.

Muihin kohdistuva aggressiivisuus esiintyi usein haastatteluissa. Eräs haastateltavista totesi, että juuri aikuisiin kohdistuvaa aggressiivista käyttäytymistä on paljon. Toisiin lapsiin kohdistuva aggressiivisuus esiintyi myös jokaisessa haastattelussa, ja aggressiivisuuden muodot tässä toisiin lapsiin kohdistuvassa käyttäytymisessä olivat moninaisia. Muutenkin haastateltavien kuvaama aggressiivisuus näyttäytyi hyvin monimuotoisena toimintana.

No reagoi vahvasti niinku fyysisellä tavalla ympäristöönsä, ihmisiin – – lyö, puree, potkii, raapii – – tekee – – hyvin tämmösiä voimakkaita toimia. (Työntekijä 4)

Joskus lapset saattavat suunnata aggressiivisuutensa myös esineisiin. Haastatteluissa nousi erilaisia tapoja, joilla lapsi suuntaa aggressionsa ympäristöönsä rikkomalla, heittämällä tai kaatamalla.

– – tämmönen tuhoaminen, tavaroiden tuhoaminen esimerkiks – – (Työntekijä 1)

Aggressiivisen käyttäytymisen suuntautuminen itseen voidaan nähdä itsetuhokäyttäytymisenä. Lönnqvist ym. (2007) määrittelevät itsetuhokäyttäytymisen niin, että se voi olla itsensä vahingoittamista tai henkeä uhkaavien riskien ottamista. Tämä voi olla suoraa tai epäsuoraa. Epäsuorasti itsetuhoinen käyttäytyminen on ihmiselle tiedostamatonta. (Lönnqvist, Henriksson, Isometsä, Marttunen & Heikkinen 2007, 340.) Itsetuhokäyttäytyminen voi ilmetä ajatuksina tai tekoina, jotka kohdistuvat oman itsensä vahingoittamiseen (Räsänen 2004, 227). Tämä aggressiivisuuden suuntaaminen lapseen itseensä nousi esiin myös haastatteluissa.

Hän puhu, että – – mä en enää hengitä. Tai se niin kun halus tuhota itteensä. (Työntekijä 6)

Siin niin ku on vähä hurja tilanne aikuisena, että miten sä niin kun ne omat tuntees siinä sitte työstät, kun tajuat, et toisella on tosi paha olla. (Työntekijä 5)

Itsensä vahingoittamista esiintyi työntekijöiden mukaan niin sanallisella tasolla kuin myös aivan toimintanakin, esimerkiksi fyysisesti pään hakkaamisena seinään. Haastattelussa ilmeni myös, että nimenomaan tällainen itseen kohdistuva aggressiivisuus on työntekijän kannalta hyvin rankka tilanne.

3.2.3 Proaktiivinen ja reaktiivinen aggressiivisuus

Aggressiivisuus voidaan määritellä proaktiiviseksi tai reaktiiviseksi. Proaktiivinen aggressiivisuus on suunnitelmallisempaa, ja aggressiivisuutta voidaan käyttää välineenä saada tahtonsa läpi. (Salmivalli 2005, 60.) Proaktiivisena aggressiivisuutena voidaan pitää esimerkiksi väkivallalla uhkailua, jonka avulla halutaan päästä tiettyyn lopputulokseen. Aggressiivisuuden käyttäminen välineenä ei vaadi vihan tunnetta tai provosointia, vaan se voi olla laskennallista (Coie ym. 1991, 812–826). Proaktiivinen aggressiivisuus esiintyi yhdessä haastattelussamme, kun työntekijäpari luonnehti lapsen käyttäytymistä provosoivaksi. Tästä oli nähtävissä yhteys juuri proaktiiviseen aggressiivisuuteen.

– – tämmönen lapsi joka saa sen toisen vähän herkemmän ja kiltimmän tekee niitä pahojaan. Tyhmyksiään. (Työntekijä 1)

Sama työpari nosti lisäksi esiin juuri vaikeuden puuttua tällaiseen, tavallaan piilossa tapahtuvaan aggressiivisuuteen.

Proaktiivisen aggressiivisuuden rinnalle voidaan nostaa myös reaktiivinen aggressiivisuus. Reaktiivista aggressiivisuutta luonnehtii ei-suunnitelmallisuus, suuressa tunnekuohussa tehty toiminta. Sitä voisi kuvata ”räjähtäväksi” aggressiivisuudeksi, jonka yleensä viha ja suuttumus saavat aikaan. (Salmivalli 2005, 60.) Reaktiivinen käyttäytyminen on siis enemmän impulssien ohjaamaa,

jossa ajatus ei ole samalla tavalla mukana kuin proaktiivisessa aggressiivisuudessa. Kiukku ja ärtymys saattavat saada reaktiivisesti aggressiivisen henkilön heilauttamaan nyrkkiä ilman sen kummempaa tavoitetta.

Reaktiivisen aggressiivisuuden piirteitä kuvattiin monesti haastatteluissa, kun työntekijät kertoivat lasten käyttäytymisestä.

– – [aggressiivisesti käyttäytyvä lapsi] saattaa suuttuessaan huutaa kovalla äänellä, ja jos lähellä on jotain esineitä tai tavaroita, niin voi myös sitten ottaa niitä ja heittää tai sitten lähellä olevaa kaveria satuttaa, jos on oikein kovasti huono hetki. (Työntekijä 3)

Vaikka reaktiivinen ja proaktiivinen aggressiivisuus eroavatkin toisistaan, ovat ne kuitenkin vahvasti yhteydessä toisiinsa. Yhdellä tapaa aggressiivinen lapsi on usein myös aggressiivinen toisella tapaa. (Salmivalli 2005 61, 63.) Lapsi, joka käyttäytyy proaktiivisesti aggressiivisesti voi siis olla myös reaktiivisesti aggressiivinen, ja päinvastoin. Salmivalli (2005) nostaa huomion kohteeksi kuitenkin näiden kahden aggressiivisuuden yhteyden eri asioihin, jotka on esitetty taulukossa 2. Reaktiivisen aggressiivisuuden on todettu olevan yhteydessä ryhmässä epäsuosittuun asemaan, kun taas proaktiivinen aggressiivisuus voi olla jopa toverisuosion lähde. Myös näiden kahden välillä on eroa siinä, kuinka sosiaalista tietoa käsitellään: proaktiivisesti aggressiivinen lapsi uskoo siihen, että aggressiivisuus on hyvä keino päästä päämääräänsä. Reaktiivisesti aggressiivinen taas tulkitsee sosiaalisia tilanteita helposti vihamielisiksi, vaikka näin ei olisikaan. (Salmivalli 2005, 62–63.) Tähän tilannevihjeiden aggressiiviseksi tulkitsemiseen, hostiili attribuutioon, palaamme käsiteltäessä aggressiivisuuteen yhteydessä olevia tekijöitä.

TAULUKKO 2. Reaktiivinen ja proaktiivinen aggressiivisuus ovat yhteydessä eri asioihin (Salmivalli 2005, 63 muokattu.)

	Reaktiivinen aggressiivisuus	Proaktiivinen aggressiivisuus
Sosiometrinen status, toverisuosio	Negatiivinen status ryhmässä	Johtajaominaisuudet, jopa toverisuosio
Vertaissuhteet, ryhmien muodostuminen		Proaktiivisesti aggressiiviset lapset muodostavat porukoita keskenään
Sosiaalinen kognitio	Yliherkkyys aggressiivisille tilannevihjeille ”Hostiili attribuutio”	Usko aggressiivisuuden kannattavuuteen

Jos vertaa reaktiivista ja proaktiivista, sekä suoraa ja epäsuoraa aggressiivisuutta keskenään, voi huomata yhteneväisyyksiä. Proaktiivinen aggressiivisuus voi kaikessa suunnitelmallisuudessaan ja tavoitehakuisuudessaan olla joko suoraan tai epäsuorasti kohteeseen suuntautuvaa vahingoittamista. Reaktiivinen aggressiivisuus taas on niin impulsiivista, että siitä puuttuu epäsuoran aggressiivisuuden suunnitelmallisuus, joten sen voisi ajatella olevan enemmänkin suoraa aggressiivisuutta.

3.2.4 Päiväkotikiusaaminen aggressiivisuuden muotona

Kiusaamisena voidaan pitää toistuvaa toisen loukkaamista, joka kohdistuu samaan henkilöön (Broberg ym. 2005, 291). Koska kiusaaminen on kuitenkin jo itsessään laaja aihe ja koska se ei varsinaisesti haastatteluissamme noussut esiin, emme lähde käsittelemään sitä syvällisemmin. Haluamme kuitenkin nostaa esiin kiusaamisen aggressiivisen käyttäytymisen yhtenä muotona, koska päiväkotiryhmässä aggressiivisesti käyttäytyvä lapsi voi joutua niin kiusaajan

kuin kiusatunkin rooliin. Päiväkodissa tapahtuvasta kiusaamisesta on juuri julkaistu kattava Mannerheimin lastensuojeluliiton ja Folkhälsanin tutkimus.

Kirves & Stoor-Grenner (2010) tekivät selvityksen päiväkotiryhmissä tapahtuvasta kiusaamisesta. Tutkimuksessaan he jaottelivat päiväkodissa tapahtuvan kiusaamisen fyysiseen (mm. potkiminen, lyöminen, leikin sotkeminen), sanalliseen (mm. haukkuminen, nimittely, hännääminen) sekä psyykkiseen kiusaamiseen (mm. uhkailu, manipulointi, poissulkeminen). Relationaalinen kiusaaminen tai aggressio, jonka tarkoituksena on pilata toisen kaverisuhteet, liittyi psyykkiseen kiusaamiseen. (Kirves & Stoor-Grenner 2010, 1, 18–19) Kiusaamisessa toistuvat siis samat muodot, jotka yleensäkin aggressiivisuudessa näkyvät.

Aggressiivisesti käyttäytyvä lapsi voi helposti ajautua kiusaaja-uhri rooliin. Hänen aggressiivinen käytöksensä aiheuttaa muussa vertaisryhmässä torjuntaa, kun muut lapsiryhmän jäsenet kokevat aggressiivisen käytöksen kiusaamisena. Samaan aikaan aggressiivisesti käyttäytyvä lapsi itse kokee muiden käytöksen kiusaamiseksi. (Kirves & Stoor-Grenner 2010, 31–32.) On vaikea sanoa, mistä kiusaaja-uhri saa alkunsa: onko aluksi ollut lasta syrjivä toveriryhmä, joka on saanut aggressiivisen käytöksen esiin, vai onko ollut aggressiivisesti käyttäytyvä lapsi, jolla ei ole taitoja yrittää vuorovaikutusta muuten kuin aggressiivisuudella. Tähän lapsen ja vertaisryhmän vuorovaikutukseen palataan tarkemmin seuraavassa luvussa käsiteltäessä ympäristön vaikutusta aggressiiviseen käyttäytymiseen.

4 AGGRESSIIVISUUTEEN YHTEYDESSÄ OLEVIA TEKIJÖITÄ

Aggressiiviselle käyttäytymiselle on vaikea osoittaa tiettyä syytä, koska aggressiivisuutta ei voi tarkastella vain yksittäisenä oireena. Ainoa tapa, jolla aggressiivista käyttäytymistä voidaan vähentää, on puuttua sen takana oleviin taustatekijöihin. (Keltikangas-Järvinen 1985, 14–15.) Pelkkää käyttäytymistä voidaan rajoittaa rangaistuksilla, mutta vaikka ne näennäisesti voisivatkin poistaa ongelman, eivät ne kuitenkaan ole ratkaisu. Minkkinen (1986) havaitsi Pro Gradu -tutkimuksessaan, että päiväkodissa lapset oppivat vähentämään aggressiivista käyttäytymistä ollessaan henkilökunnan silmien alla välttääkseen rangaistuksen, jonka tiesivät aggressiivisesta käyttäytymisestä seuraavan. Minkkinen havainnointitutkimuksesta kuitenkin selvisi, että lapset suuntasivat aggressionsa sijaiskohteisiin tai käyttäytyivät aggressiivisesti, kun heillä ei ollut valvontaa. He eivät siis olleet sisäistäneet epäaggressiivista käyttäytymismallia, vaan olivat vain oppineet välttämään rangaistuksia. (Minkkinen 1986, 36, 74–75.)

Myöhemmin opinnäytetyössämme käsittelemme erilaisia toimintamalleja, joita aggressiivisesti käyttäytyvän lapsen kanssa voi käyttää. Jotta löydetään toimivat mallit lapsen kanssa työskentelyyn, on ymmärrettävä, miksi lapsi voi käyttäytyä aggressiivisesti (Greene 2006, 25). Tämän takia on hyvä luoda katsaus aggressiiviseen käyttäytymiseen vaikuttaviin moninlaisiin tekijöihin. Koska ihmisen voidaan ajatella olevan psykofyysissosiaalinen kokonaisuus, lähdemme tarkastelemaan mahdollisia syitä kolmesta laajasta eri kokonaisuudesta: biologiasta, psyykestä sekä ympäristöstä johtuvista tekijöistä. Pyrimme tuomaan näistä esiin keskeisimmät asiat, jotka voivat auttaa ymmärtämään lapsen aggressiivista käyttäytymistä.

4.1 Biologia

Biologisia syitä aggressiivisuudelle on tutkittu paljon eläinkokein. Näillä kokeilla on esimerkiksi yritetty löytää aivoalueita, jotka ovat yhteydessä aggressiiviseen käyttäytymiseen. Joitain viitteitä tästä on myös saatu. (Eichelman & Hartwig

1996, 78–79.) Käsittelemme nyt geenien ja hormonien vaikutusta aggressiiviseen käyttäytymiseen. Lisäksi nostamme esiin näkökulman siitä, että aggressiivinen käyttäytyminen on johonkin häiriöön liittyvä toissijainen oire.

4.1.1 Geenit

Tutkimukset ovat osoittaneet, että jonkinlaista geeneihin liittyvää aggressiivisuuden periytymistä saattaa hyvinkin olla olemassa, mutta vain muutama geenimuutos on varsinaisesti liitetty aggressiivisuuteen (Gartner & Whitaker-Azmitia 1996, 116.) On saatu viitteitä, että biologinen tausta ja periytyvyys saattavat vaikuttaa etenkin reaktiiviseen aggressiivisuuteen. Kaksostutkimuksista käy ilmi, että noin puolet fyysisestä aggressiivisuudesta voitaisiin määritellä geeniperimästä johtuvaksi, kun taas toinen puoli johtuisi jaetusta ympäristöstä (naapurusto, koti ja niin edelleen) ja ei-jaetusta ympäristöstä (muun muassa oma kaveripiiri). (Brendgen, Vitaro, Boivin, Dionne & Pérusse 2006, 1299–1312.)

Niin reaktiivisen kuin proaktiivisenkin aggressiivisuuden kohdalla painotetaan kuitenkin ympäristön tärkeyttä, vaikka geeniperimän mahdollisuus on havaittu (Brendgen ym. 2006). Jätämmekin geenien ja niiden mahdollisen vaikutuksen vain maininnan tasolle. Geeneillä ja perimällä saattaa olla vaikutusta aggressiivisuuteen: ne voivat toimia aggressiiviselle käyttäytymiselle altistavina tekijöinä, mutta pelkästään ne eivät pysty selittämään aggressiivista käyttäytymistä. Esimerkiksi ympäristön vaikutukset voivat aktivoida geenejä, tai toisaalta estää niiden aktivoinnin (Tamminen 2004, 50).

4.1.2 Hormonitoiminta

Tutkimuksissa (Susman, Granger, Murowchick, Ponirakis & Worrall 1996) on saatu viitteitä siitä, että hormonitoiminta on yhteydessä yksilöiden eroihin aggressiivisessa käyttäytymisessä. Testosteroni ja adrenaliini yhdistetään yleensä aggressiiviseen käyttäytymiseen. (Susman ym. 2006 18–19, 26–27.) Lisäksi serotoniini vaikuttaa tutkimusten mukaan myös aggressiiviseen

käyttäytymiseen. Mikään yksittäinen hormoni tai välittäjäaine ei ole ihmisen monimutkaisen käytöksen yksittäinen syy, mutta esimerkiksi juuri serotoniinin alhaisen tason on huomattu olevan yhteydessä aggressiiviseen käyttäytymiseen. (Coccaro 1996, 82–83, 86.)

On kuitenkin hyvä huomioida, että ympäristö vaikuttaa hormonitoimintaan. Esimerkiksi stressaava tilanne aiheuttaa adrenaliinihormonien erittymisen. (Susman ym. 2006 18–19, 26–27.)

4.2.3 Aggressiivisuus toissijaisena häiriönä

Erilaisiin diagnosoituihin häiriöihin voi liittyä myös aggressiivista käyttäytymistä. ADHD tarkkaavaisuus- ja yliaktiivisuushäiriössä voi esiintyä aggressiivisuutta (Broberg ym. 2005, 273), kuten myös esimerkiksi Touretten syndroomassa, pakkoneurooseissa (OCD) ja Aspergerin syndroomassa (Greene 2006, 22). Aggressiivinen käyttäytyminen voi siis olla mahdollisesti neurobiologisesta kehityshäiriöstä johtuvaa eikä varsinaisesti itsessään häiriö.

Haastatteluissa esiintyi myös tämä näkemys aggressiivisuuden liittymisestä johonkin diagnoosiin. Autismi nousi esiin kahden työntekijäparin haastattelussa. Kolmannen työparin haastattelussa puhuttiin yleisellä tasolla neurologisista vaikeuksista. Neurokognitiiviset vaikeudet voivatkin näkyä aggressiivisena käyttäytymisenä (Nepsy 2010).

Käsitlemme tässä yhteydessä myös aistilyherkkyyden sekä keskittymisen ja tarkkaavaisuuden pulmat, koska ne ovat osallisena monessa yllämainitussa diagnoosissa neurokognitiivisina vaikeuksina. Sekä aistihäiriöt että keskittymisen ja tarkkaavaisuuden pulmat nousivat esiin erään työparin haastattelussa. Keskittymisen ja tarkkaavaisuuden pulmat liitettiin oman toiminnan ohjaamiseen ja aistipulmat lähinnä aistilyherkkyyteen. Viimeksi mainitussa esimerkiksi kuulo-, tunto- tai hajuaistimukset voivat tulvia lapsen mieleen niin voimakkaasti, että se on hänestä epämukavaa.

Keho reagoi ympäristöön eri tavalla ja se on niin paha ja niin tuskallinen ja niin kurja se lapsen olo silloin, et se tulee saman tien pahana olona. (Työntekijä 3)

Ja varmaan joku just tuntokin, jos aattelee ihan pukemiseen – – että jos joku vaate ei mee niinku just sillai tai se puristaa jostain ja sit ku sitä ei saa niin sitte tulee sellanen hermostuminen ja... (Työntekijä 4)

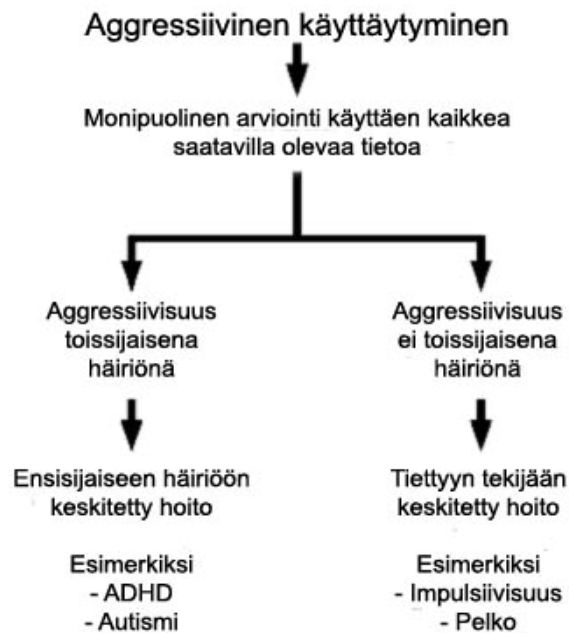
Sitten lentää vaatteet. (Työntekijä 3)

Niin, sitten lentää vaatteet ja sit se voi lähtee siitä vähän niinku vyörymään. (Työntekijä 4)

Lisäksi esimerkiksi autismiin ja Touretteen voi liittyä vaikeuksia muun muassa syy-seuraus-suhteissa, kielen hahmotuksessa ja toisen ajatusten ymmärtämisessä (Nepsy 2010), mutta palaamme näihin asioihin käsiteltäessä tarkemmin lapsen kognitiivisia taitoja nimenomaan aggressiivisen käyttäytymisen taustatekijöinä. On kuitenkin hyvä huomioida, että esimerkiksi syy-seuraus-suhteiden ymmärtämisen taustalla voi olla vaikkapa autismi ja siitä johtuva erilainen ajattelu- ja hahmotustapa.

Connor ja Steingard (1996, 303) esittävät kliinisen lähestymistavan aggressiivisuuden lääkkeelliseen hoitoon. Olemme muokanneet heidän esittämästään kuviosta havainnollistavan esimerkin (KUVIO 1), josta näkyy selkeästi aggressiivisuuden ensisijaisen ja toissijaisen häiriön ero ja se, mihin häiriöihin aggressiivinen käyttäytyminen voi olla yhteydessä.

KUVIO 1. Aggressiivisuus toissijaisena häiriönä (Connor & Steingard 1996, 303 mukaan muokattu)

Toissijaisena häiriönä on myös syytä nostaa tarkasteluun narsistinen persoonallisuushäiriö. Vaikka se paremmin lukeutuisi psyykkisiin syihin, käsittelemme sen tässä yhteydessä, koska painotamme narsismissa aggressiivisuuden toissijaisuutta. Keltikangas-Järvinen (2010) liittää aggressiivisuuden keskeisesti narsismiin, sillä narsistinen henkilö käyttää aggressiivisuutta halutessaan tuhota. Vakavimmillaan narsismi voi olla psykopatiaa. (Keltikangas-Järvinen 2010, 81). Emme paneudu tämän enempää narsistiseen häiriöön, vaan toteamme sen voivan olla yksi aggressiivisuuden taustatekijöistä. Narsismin ja aggressiivisuuden välisistä yhteyksistä sekä narsistisen häiriön tunnistamisesta löytyy hyvää kirjallisuutta (muun muassa Keltikangas-Järvinen 1985 ja 2010).

4.2 Psyykkiset tekijät

Psyykkisiin ominaisuuksiin liitämme lapsen persoonallisuuteen liittyvän temperamentin sekä lapsen ajattelun ja prosessoinnin taidot. Käsiteltävillä kognitiivisilla taidoilla on paljon yhteneväisyyksiä esimerkiksi edellä käsitellyissä

diagnooseissa, mutta nostamme ne tässä osiossa kuitenkin tarkasteluun erillisinä kokonaisuuksina.

4.2.1 Temperamentti

Temperamentilla tarkoitetaan lapsella jo syntymästä lähtien näkyvää, ominaista tapaa reagoida ärsykkeisiin. Jako temperamenteiltaan helppoihin, vaikeisiin ja hitaasti lämpeneviin lapsiin on lähtöisin Alexander Thomasin ja Stella Chessin tutkimuksesta 1950-luvulta. Temperamentiltaan helppoja lapsia kuvaa tasainen päivärytmi, jolloin lapsi ei helposti reagoi ympärillä oleviin ärsykkeisiin. Tämä vaikuttaa myös heidän hoitajiensa mielialaan: vanhemmat tuntevat itsensä levänneiksi ja päteviksi. Temperamentiltaan hitaasti lämpenevät reagoivat uusiin ärsykkeisiin varauksella. Temperamentiltaan vaikeat lapset voidaan luokitella helppojen lasten vastakohdiksi: heidän vuorokausirytmensä on epätasainen ja vaikeasti ennakoitavissa, he sietävät huonosti turhautumista ja heidän tyyntymisensä on haasteellista. Vanhemmat voivat kokea itsensä puutteellisiksi, koska temperamentiltaan vaikean vauvan tarpeita on vaivalloista tyydyttää. (Broberg ym. 2005, 66–68.)

Temperamentiltaan vaikeat lapset laittavat koetukselle vanhempien jaksamisen. On paljon helpompaa hoitaa lasta, joka nukkuu yönsä hyvin ja tyyntyy helposti, kuin lasta, joka nukkuu epäsäännöllisesti ja on perusluonteeltaan tyytymätön. Synnynnäinen temperamentti vaikuttaa myöhempään kehitykseen riippuen siitä, kuinka ympäristö onnistuu vastaamaan lapsen temperamentin piirteisiin. Goodness of fit on termi, jota käytetään kuvaamaan ympäristön merkitystä temperamentin myöhempään vaikutukseen. Temperamentin merkitys kehityksen kannalta vähenee sitä mukaa, mitä paremmin lapsen ympäristössä toimivat aikuiset pystyvät sopeutumaan lapsen erityispiirteisiin ja asettamaan hänelle hänen kehitystasoonsa sopivia vaatimuksia. (Broberg ym. 2005, 69.)

Jotkut lapset voivat siis olla joustamattomia ja helposti turhautuvia jo syntymästä asti (Greene 2006, 27). Tämä sama näkökulma esiintyi myös yhdessä haastattelussa, jossa toinen haastateltavista esitti lasten jakamisen haastaviin ja helppoihin lapsiin.

– – stressinsietokyky on pieni, – – negatiivisten asioiden sietäminen on pieni, ne on nopeita, hyvin aktiivisia lapsia, ne vaatii koko aika paljon, mikään ei riitä – – (Työntekijä 2)

Haastattelussa nousi esiin myös ajatus siitä, kuinka lapsen temperamentti vaikuttaa osaltaan myös ympäristötekijöihin ja vertaissuhteisiin. Tässä tulee siis esiin keskeinen ajatus siitä, että kaikki vaikuttaa kaikkeen: temperamentiltaan haastaville lapsille ei esimerkiksi synny myöhemmin yksiselitteisesti käyttäytymishäiriötä.

4.2.2 Tilannevihjeiden tulkinta

Ihmisen ajatteluprosessit, esimerkiksi tilannevihjeiden tulkinta, oman käyttäytymismallin valinta ja oman käyttäytymisen seurausten arviointi ovat osa kognitiivisia taitoja. Kognitiivisten kykyjen puuttuminen voi aiheuttaa häiriökäyttäytymistä, koska ne aiheuttavat sosiaalisissa tilanteissa helposti pettymyksiä ja itseluottamusongelmia. Lapsi voi käyttää aggressiivista käyttäytymistä puolustusreaktiona silloin, kun virheellinen kognitiivinen oppiminen estää muunlaisen käyttäytymisen. (Keltikangas-Järvinen 1985, 179–180.) Kuten aiemmin mainitsimme, kognitiivisten taitojen pulmat voidaan nähdä osallisena myös diagnosoiduissa häiriöissä, esimerkiksi ADHD:ssä, jossa lapsen on vaikea suunnata tarkkaavaisuuttaan.

Kognitiivisiin taitoihin liittyy sosiaalisten tilannevihjeiden tulkitseminen. Gouzen (1987) mukaan vihjeiden tulkinta etenee sosiaalisissa tilanteissa niin, että ensin havainnot tulkitaan, minkä jälkeen tehdään päätelmiä toisen aikomuksista. Samalla tehdään jo oletuksia hänen käyttäytymisestään tulevaisuudessa. Tämän jälkeen henkilö valitsee tavan, jolla vastaa tilanteessa toisen toimintaan. (Gouze 1987, 182.) Se, miten tilanteessa reagoidaan, liittyy siis suuresti siihen, minkälaiset tulkinnat tilannevihjeistä tehdään.

Salmivalli (2005, 62, 90–91) selittää hostiili attribuution, joka mainittiin jo reaktiivista aggressiivisuutta käsiteltäessä, olevan ympäristön vihjeiden tulkitsemista vihamielisiksi tilanteissa, joissa ne eivät ole vihamielisiä. Kun lapsi

tulkitsi muiden käytöksen mahdolliseksi hyökkäykseksi, jää hänelle käyttäytymisvaihtoehdoksi hyökätä ensin. Aggressiivisesti käyttäytyvä lapsi ei ehkä osaa tulkita oikein tilannevihjeitä, jolloin maailma näyttää hänelle vihamielisenä. Tähän vihamielisyyteen hän sitten omalla käytöksellään vastaa. Muiden käyttäytymisen tulkinta vihamieliseksi voi johtua siitä, että aggressiivinen lapsi on usein kokenut muiden suhtautuvan häneen vihamielisesti, jolloin hänellä on täysi syy odottaa muiden kohdalta tällaista toimintaa myös jatkossa (Salmivalli 2005, 91).

Dodge (1980) tutki lasten kognitioita ja aggressiivisuutta. Tähän liittyen hän esitti kehäprosessin aggressiivisen käyttäytymisen, sosiaalisen syrjäytymisen ja lapsen muiden käytöksestä tekemien vihamielisten päätelmien välillä. Sopimattoman aggressiivisesti käyttäytyvä lapsi voi mielestään käyttää puolustavaa aggressiota tulkittuaan muiden aikomukset virheellisesti vihamielisiksi. Jos lapsi pystyisi asettumaan toisen asemaan ja näkemään, että toisen teko, esimerkiksi tönäisy, on ollut vahinko, hän voisi hillitä aggressiivisuutensa. Aggressiivisesti käyttäytyvät lapset saattavat odottaa muiden taholta aggressiivista käyttäytymistä, joten he myös helposti tulkitsevat toisten käyttäytymisen aggressiiviseksi. Lapsi siis mieltää muut ihmiset helpommin vihamielisiksi. Tämä päätelmä johtaa siihen, että tulevaisuudessa lapsi todennäköisesti tulkitsee vihjeitä vääristyneesti ja pitää aggressiivista käyttäytymistään hyväksyttävänä. (Dodge 1980, 162–170.)

Gouze (1987) totesi tutkimuksissaan, että erityisesti nuoremmilla esikouluikäisillä, aggressiivisesti käyttäytyvillä pojilla oli taipumusta keskittyä ympäristön aggressiivisiin vihjeisiin ja häiriintyä omassa tekemisessään nähdessään aggressiivista toimintaa. Tämä voi vaikuttaa siihen, että he myös näkevät ympäristönsä enemmän uhkaavana, mikä on taas kriittinen päätelmä, kun lapsi valitsee tilanteessa toimintamallia. (Gouze 1987, 181–197.)

4.2.3 Aggressiivisuus tunteiden säätelyn häiriönä

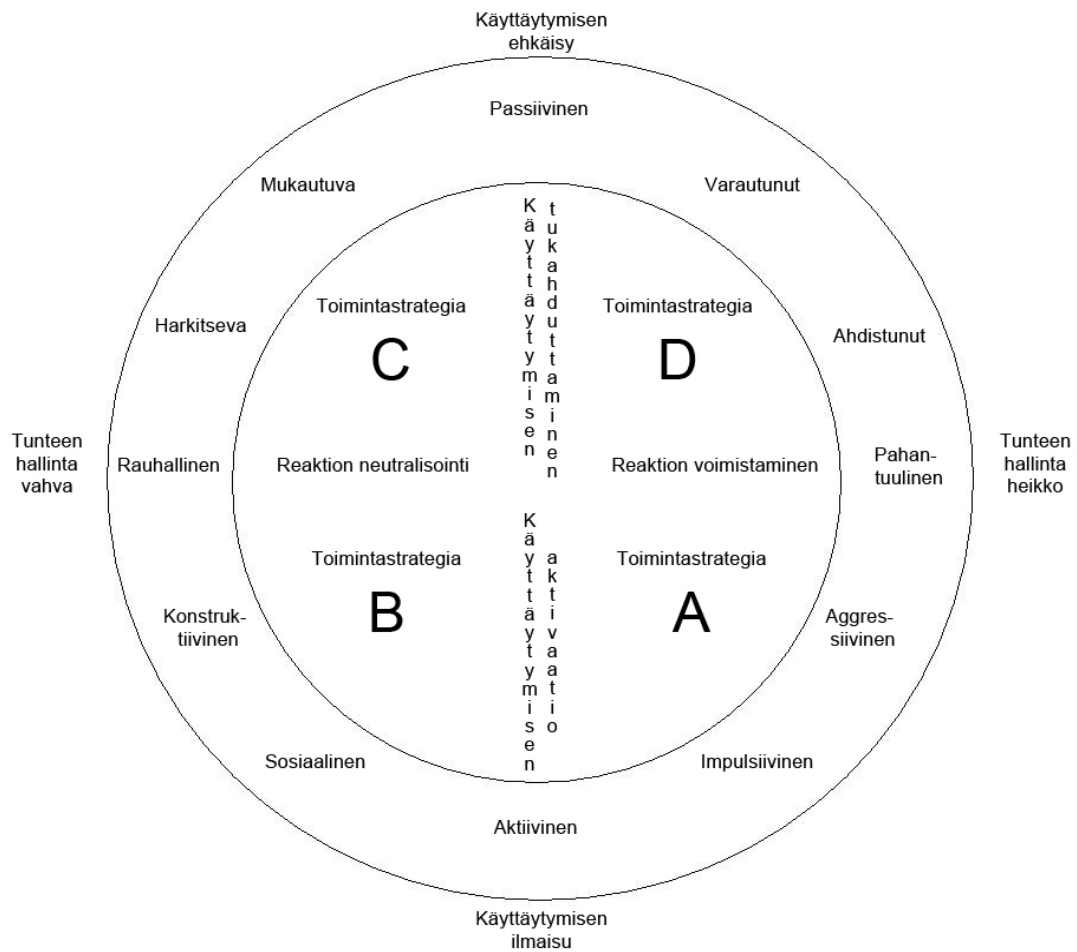
Yksilöt eroavat aggressiivisen käytöksen kohdalla siinä, kuinka he reagoivat ristiriitatilanteissa. Kun puhutaan tunteiden säätelystä, tarkoitetaan tunnetilan

rakentavaa käsittelyä yksilön näkökulmasta. Tunnetta ei siis pyritä tukahduttamaan, mutta sen aiheuttamaa toimintaa voidaan pyrkiä säätelemään. (Nurmi, Ahonen, Lyytinen, Lyytinen, Pulkkinen & Ruopila 2006, 106.) Aggressiivisuus voidaankin nähdä itsehillinnän tai vaihtoehtoisten käyttäytymismallien puuttumisena (Keltikangas-Järvinen 1985, 124).

Tunteitaan ei pysty aina säätelemään, mutta se ei tarkoita, että kyseessä olisi vielä ongelma. Pulkkinen (1994) mukaan tunteiden säätelyn häiriöstä on kyse silloin, kun käyttäytyminen on usein äärimmäistä. Tällöin lapsi ei siis pysty säätelemään omaa reaktiotaan voimakkaita tunteita aiheuttaviin tilanteisiin. (Pulkkinen 1994, 407.) Näin ollen emootioihin eli tunteisiin reagointi voi olla aggressiivista.

Pulkkinen (1994) on pitkittäistutkimuksessaan havainnut neljä eri toimintastrategiaa tunteiden säätelyssä (kuvio 2). A-tyyppinen toimintastrategia on yhteydessä aggressiivisuuteen ja impulsiivisuuteen. Tunne, samoin kuin toimintakin, ovat hyvin voimakkaita tunteen hallinnan ollessa heikko. (Pulkkinen 1994, 407–408)

KUVIO 2. Emotion ja käyttäytymisen säätelyn malli. (Pulkkinen 1994, 407, muokattu.)

Kuviosta nähdään, kuinka heikon tunteenhallinnan ja aktiivisen, ulospäin suuntautuvan käyttäytymisen ilmaisuuden ohella A-tyyppi on yhteydessä käyttäytymisen aktivaatioon sekä emotionaalisen reaktion voimistamiseen. Toisin kuin käyttäytymisen tukahduttamisessa, käyttäytymisen aktivaatiossa toimintaimpulssia ei ehkäistä. Impulssiin reagoidaan helposti ja vahvasti. (Pulkkinen 1994, 408.) A-tyypin käyttäytymisen aktivaatio voisi olla yhteydessä reaktiiviseen aggressiivisuuteen juuri toimintakynnyksen alhaisuutensa puolesta. Molemmissa reagoidaan suuttumusta herättäviin tilanteisiin helposti, impulsiivisesti. Käyttäytymisen aktivaatio on tyypillistä yksilöillä, jotka ovat jo temperamentiltaan reaktiivisia (Pulkkinen 1994, 408).

Toimintastrategia A:lle on myös ominaista emotionaalisen reaktion voimistaminen, eli tarkkaavaisuus kiinnitetään niihin tilannevihjeisiin, jotka

tukevat ja voimistavat senhetkistä tunnetilaa. (Pulkkinen 1994, 408.) Vihaa ja raivoa tuntevan lapsen huomio kiinnittyy tällöin asioihin, jotka tukevat hänen aggressiotaan sen sijaan, että hän pyrkisi keskittymään tilannevihjeisiin, joiden avulla tynnyttää itsensä.

Tunteiden neutralisoinnin käyttö emootioiden ja käyttäytymisen säätelyssä lisääntyy sitä mukaa, kun lapsi saa kognitiivisia kykyjä tunteiden käsittelyyn. Hermostollisesti ja kognitiivisesti kypsyvät, sekä temperamentiltaan reaktiivisuutta heikosti säätelevillä on taipumusta reaktion voimistamiseen. Myös kasvatusta, joka ei tue emootioiden säätelyä, lisää todennäköisyyttä neutralisoinnin sijaan voimistamiseen. Myös siinä hetkessä oleva tila, esimerkiksi nälkä tai väsymys, vaikuttavat siihen, pystyykö yksilö neutralisoimaan emotionaalista reaktiotaan. (Pulkkinen 1994, 407–408.)

Koska kognitiiviset taidot vaikuttavat tunteiden säätelyssä käytettyihin strategioihin, täytyy huomioida lasten ikätasolle mahdolliset tavoitteet. Emootioiden ja käyttäytymisen säätelyn malli antaa mielestämme kuitenkin käsityksen siitä, mitä aggressiivisen käyttäytymisen taustalla voi tunteiden säätelyn näkökulmasta olla.

4.2.4 Aggression käsittely mielikuvissa

Aggression tunteen voi käsitellä mielikuvissaan, jolloin aggressio ei suuntaudu toimintaan. Aggression käsittely mielikuvissa ei ole sama asia kuin se, että kuvitellaan aggressiivisia tekoja, jolloin on kyse aggressiivisesta fantasiasta. Aggressiivinen fantasia ei vähennä aggressiivisuutta: päinvastoin aggressiivinen fantasia voi muuttua käytökseksi. (Keltikangas-Järvinen 2010, 257–258.) Väkivaltaiset kuvitelmat voivat siis osaltaan vahvistaa lapsen käsitystä tilanteeseen reagoinnista aggressiivisella käyttäytymisellä. Tunteiden käsittelyssä ei haaveilla väkivallasta ja toisen satuttamisesta, vaan pyritään kohtaamaan tunteet ilman, että ne purkautuvat käytökseenä.

Paitsi tunteiden käsittelyssä, myös niiden tunnistamisessa tarvitaan mielikuvia. Osittaisesta mielikuvien puutteesta on seurauksena kyvyttömyys tulkita, kuvata

ja ilmaista omia tunteitaan muille. Myös toisten tunteiden tulkinta voi olla hankalaa. (Keltikangas-Järvinen 1985, 55.)

Mielikuvat ovat välttämättömiä empatian kyvyn syntymiseksi. Empatia eli myötäeläminen syntyy, kun mielikuvissa asetutaan toisen ihmisen asemaan ja voidaan kuvitella, miltä hänestä tuntuu. Empatiakyky syntyy varhaisissa vuorovaikutussuhteissa, jolloin lapsi alkaa huomata, kuinka toisen henkilön ulkoinen käytös heijastaa sitä, mitä hän sisällään tuntee. Lapsi ei opi empatiaa, jos varhainen vuorovaikutussuhde ei ole tarpeeksi kiinteä opettamaan hänelle ulkoisen käytöksen ja sisäisen tunteen välistä yhteyttä. Tällöin lapsella ei ole kykyä ottaa muita huomioon, vaikka hänellä mahdollisesti halua olisikin. (Keltikangas-Järvinen 1985, 52–55.) Vaikeus asettua toisen asemaan esiintyi myös erään työparin haastattelussa. He kuvasivat, että lapsella on oma suunnitelma päässään, eikä hän ymmärrä, että leikkikaverilla on omat ajatukset ja suunnitelmat.

Jos lapsi ei pysty ikätasonsa mukaisesti irtautumaan omista tunteistaan ja näkökulmastaan, hän tekee liiallisesti tulkintoja omasta näkökulmastaan, jolloin tulkinnat toisen ajatuksista ja tunteista tulevat omasta senhetkisestä tilasta. Lapsen ollessa kiukkuinen hän saattaa siis ajatella toverinsakin olevan kiukkuinen. Tämä taas ohjaa hänen tekemiään tulkintoja ja sitä, kuinka hän tilanteessa reagoi. Tämä toisen asemaan asettuminen on myös yhteydessä syy-seuraus -suhteiden ymmärtämiseen. Nämä molemmat vaikuttavat myös oman toiminnan seurauksien ennakointiin. (Aro & Adenius-Jokivuori 2004, 257–259.) Vaikeus ymmärtää syy-seurauksia nousi esiin, kun eräs työpari kuvasi aggressiivisesti käyttäytyviä lapsia.

Usein nää lapset ei ymmärrä syyn ja seurauksen lakia, että heillä ei oo semmosta käsityskykyä siitä oman toiminnan vaikutuksesta sitten siihen kokonaisseuraukseen. – – niinkun rakennelma menee rikki tai – – esineille tapahtuu jotain. Ni yksinkertaisesti sillä on mahdoton leikkiä tai on mahdoton jatkaa sitä rakenteluleikkiä, jos sen on aggressiollaan esimerkiksi sitten rikkonu tai tuhonnu. (Työntekijä 4)

Tunteiden ja tapahtumien syy-seuraussuhteiden pohtiminen tapahtuu mielikuvissa. Lapsi pystyy mielikuvien ja ajatuksen tasolla miettimään, mitä

toiminnasta seuraa, ja minkälaisia erilaisia ratkaisuvaihtoehtoja on, jolloin välitön toiminta ei ole enää ainoa vaihtoehto. (Cacciatore 2007, 108.)

4.2.5 Kielenkehityksen häiriöt

Ikävuodet 2-4 ovat nopean puheenkehityksen aikaa, jolloin myös kielellinen aggressiivisuus lisääntyy (Nurmi ym. 2006, 105). Kielellinen kommunikointi on erittäin tärkeää sosiaalisissa vuorovaikutussuhteissa (Keltikangas-Järvinen 1985, 88–87). Kieltä käytetään yhä enemmän tovereiden kanssa kommunikointiin ja leikkiin.

Aggressiivinen käyttäytyminen voidaan nähdä kommunikaationa (Sinkkonen 2008, 137). Lapsi viestii käytöksellään jotain, kun sanat eivät riitä. Viesti voi olla se, että lapsi haluaisi mukaan leikkiin tai se, että jokin asia ärsyttää. Tämä liittyy myös tunteiden nimeämiseen: jos ei tiedä tunnetta ja osaa nimetä sitä, on sitä vaikea hallita (Cacciatore 2007, 18). Jos ei ole kieltä välineenä sen kertomiseen, että nyt suututtaa, voi aggressiivinen käyttäytyminen olla ainoa keino kertoa siitä.

Viivästyvät puheen kehityksessä onkin liitetty aggressiivisuuteen (Nurmi ym. 2006, 105). Dolto (2006) toteaa suoraan, että aggressiivisuus johtuu puhekyvyttömyydestä. Kun lapsi turhautuu siihen, että hänen puhettaan ei ymmärretä, hän turvautuu aggressiiviseen käyttäytymiseen. (Dolto 2006, 177.) Kielen kehityksen ongelmat vaikeuttavat myös sosiaalisten taitojen oppimista ja soveltamista. Lapsen kohdatessa vaikeuksia sosiaalisissa tilanteissa ja hänen kielellisten taitojensa ollessa riittämättömät, saattaa se sosiaalisten suhteiden lisäksi vaikuttaa hänen itsetuntoonsa. (Aro & Adenius-Jokivuori 2004, 254–255.)

Myös eräässä haastattelussa tulivat esiin kielen pulmat aggressiivisuuden syynä. Haastateltava työntekijä totesi kielen pulman voivan olla sellainen, että lapsi ei osaa tuottaa kieltä tarpeeksi eikä osaa pyytää apua, tai hän ei ymmärrä ohjetta tai käsitteitä, mikä aiheuttaa väärinkäsityksiä. Joissain tilanteissa voi esiintyä ongelmia niin kielen tuottamisessa kuin ymmärtämisessäkin.

– – näillä menee niin on/offilla just sillai et kun en joko ymmärrä – – mut en pysty sitten sanomaan sitä, et hei en ymmärrä, tai kysymään apua. (Työntekijä 4)

Näihin tilanteisiin, joissa lapsi ei tule ymmärretyksi, palaamme vielä myöhemmin opinnäytetyössämme, kun käsittelemme aggressiivisen käyttäytymisen ilmenemistä päiväkodissa.

4.3 Ympäristö

Lapsen aggressiivinen häiriökäyttäytyminen voidaan nähdä yksilöllisten haavoittuvuustekijöiden ja lapsen ympäristössä esiintyvien riskitekijöiden yhteisvaikutuksena (Broberg ym. 2005, 298). Edellä on käsitelty lähinnä yksilöllisiä haavoittuvuustekijöitä (esimerkiksi haastava temperamentti), ja nyt keskitymme ympäristössä esiintyviin tekijöihin, jotka voivat toimia riskitekijöinä aggressiivisen käyttäytymisen syntymiselle.

Ympäristötekijänä voi nähdä myös kasvatuksen. Keltikangas-Järvinen (1985) toteaa, että jos lapsen kasvatuksessa ja rajojen asettamisessa ollaan epäjohdonmukaisia, voi se häiritä tämän normaalia kehitystä. Lapsen saadessa kiukuttelulla lopulta tahtonsa läpi, hänelle jää mielikuva itsestään kaikkivoipaisena, kun hän voi määrätä vanhempiaan. Tämä voi pitkään jatkuneena olla este terveen ja todellisuudentajuksen itsetunnon muodostumiselle. (Keltikangas-Järvinen 1985, 45.)

Eräässä haastattelussa työpari painotti ympäristöä väheksymättä kuitenkaan muitakaan tekijöitä. Heistä kuitenkin ympäristötekijät näkyivät heidän työssään vahvasti.

Lapset on tänä päivänä hirveen suuren paineen alla, paljon tapahtuu ympärillä. (Työntekijä 2)

Tämä ympäristön suuri vaikutus tulee esiin, kun käsittelemme ensin lapsen ensisijaiseen hoitajaansa muodostamaa kiintymyssuhdetta ja siihen liittyviä

ongelmia, aggressiivisen käyttäytymismallin sosiaalista oppimista, sekä vertaisryhmän vaikutusta aggressiivisesti käyttäytyvään lapseen.

4.3.1 Kiintymyssuhde

Lapsen kehitys on kokonaisvaltainen tapahtuma, jolloin jo vauvaiän kehitys vaikuttaa merkittävästi lapsen myöhempään kehitykseen. Mahler on esittänyt, että 2-5 kuukauden iässä lapselle muodostuu kiintymyssuhde ensisijaiseen hoitajaan, ja tämä suhde on perustana myöhemmille kiintymyssuhteille, itsetunnolle ja perusluottamuksen syntymiselle. Jos jo näin aikaisessa vaiheessa on tapahtunut jonkinlainen häiriö, vanhemmat ovat esimerkiksi välinpitämättömiä lasta kohtaan eivätkä vastaa hänen tarpeisiinsa, vaikeuttaa se lapsen muuta kehitystä, muun muassa hänen minäkuvansa muodostumista ja empatiakyvyn oppimista. Lisäksi se toimii riskitekijänä aggressiiviselle ja epäsosiaaliselle käytökselle. (Keltikangas-Järvinen 1985 39–41, 76, 118–119.)

Kiintymyssuhde voi olla joko turvallinen tai turvaton. Turvattomasta kiintymyssuhteesta on vielä eroteltavissa torjuvasti kiintyneet ja välttelevästi kiintyneet. Keltikangas-Järvinen (2010, 154) on esittänyt, kuinka eri kiintymyssuhteet tulevat esiin erotilanteissa, ja tätä havainnollistamme taulukossa 3.

TAULUKKO 3. Lapsen kiintymyssuhde (Keltikangas-Järvinen 2010, 154)

Lapsen kiintymyssuhde
<p>Turvallinen kiintymyssuhde</p> <p>Lapsi huolestuu, kun äiti poistuu. Hän etsii äitiään ja ilahtuu silminnähden äidin palatessa.</p>
<p>Turvaton, välttelevä kiintymyssuhde</p> <p>Lapsi ei huolestu, vaikka hänet jätettäisiin aivan vieraan ihmisen kanssa kaksin. Kun lapsi eron jälkeen tapaa jälleen äitinsä, hän välttelee tätä.</p>
<p>Turvaton, torjuva kiintymyssuhde</p> <p>Lapsi järkyttyy suuresti joutuessaan eroon äidistään, mutta äidin palatessa ei tyyntynny. Hän toisaalta etsii äidistä lohtua, mutta ei toisaalta antaudu lohdutettavaksi.</p>

Turvattoman kiintymysmallin on tutkimuksessa todistettu olevan yhteydessä aggressiivisuuteen 7-vuotiailla, mutta siihen liittyivät myös lasten heikommat kognitiiviset kyvyt (Broberg ym. 2005, 302–303). Jos lapsi ei ole saavuttanut turvallista kiintymyssuhdetta kahteen ja puoleen ikävuoteen mennessä, voi hän solmia turvallisen kiintymyssuhteen myöhemminkin. Tämä kuitenkin edellyttää, että olosuhteet ovat suotuisat ja tarjoavat lapselle pysyvyyttä. (Keltikangas-Järvinen 2010, 154.)

Haastatteluissa esiintyivät vahvasti varhaisen vuorovaikutussuhteen ongelmat aggressiivisuuteen liittyvinä tekijöinä. Esiin nousivat perusturvan puuttuminen ja ihmissuhteiden vaihtuminen usein niin, että läheiset ihmissuhteet olivat katkenneet. Perusturvan puuttumisen yhteydessä mainittiin myös sen vaurioittava vaikutus lapsen tunne-elämän kehitykseen. Varhaisen vuorovaikutuksen häiriintyminen koettiin myös tunteita herättävänä asiana.

– – että ne ensimmäiset hetket mihin se laps on voinu kiintyä – –
että varhainen vuorovaikutussuhde ei ole syntynyt niin se on mun mielestä melkein kaikista hurjimpia lausuntoja mitä tänä päivänä näkee. Että tokihan sitä voi aina ajatella niin, että me voidaan täällä jotain paikata – – mutta me ollaan kuitenkin vain henkäys siinä elämässä. Me ollaan päivähoito. (Työntekijä 2)

Yhden haastattelun yhteydessä mainittiin lapsen tarpeiden tason tyydyttäminen, joka liittyy varhaiseen vuorovaikutukseen. Haastattelussa esitettiin, että lapsella voi olla taustallaan joko tarpeiden yli- tai alitydyttäminen.

Se voi näkyä semmosena, että lapsi on tyytymätön. – – Siellä jossain on joku tarvetaso joka huutaa sellasta, että lapsi – – on oppinu sellaseen tyydyttämisen tasoon, jota sillä hetkellä hän ei saa. (Työntekijä 4)

Työntekijä jatkaa kuvaustaan, että tämä tyytymättömyys tarvetasoon saattaa aiheuttaa lapselle vaikeasti kuvattavan pahanolon tunteen, jolle on hankala löytää syytä. Haastateltava painotti, että lapsen voi olla tällöin vaikea itsekään tiedostaa, miksi hän on tyytymätön.

4.3.2 Malli aggressiivisuuteen

Lapsi jäljittelee aikuisen käytöstä, ja samaistumisen kautta suurin osa sosiaalisen käyttäytymisen malleista siirtyykin lapsen käyttäytymiseen (Keltikangas-Järvinen 1985, 70). Joissain tapauksissa aggressiivisuus voi siis olla myös sosiaalisesti opittua, mikä nousi esiin myös kaikissa haastatteluissa. Kotoa saatu malli nähtiin yhtenä mahdollisuutena aggressiivisen käyttäytymisen selittäjänä.

Tieteellisissä tutkimuksissa pahoinpitelyn ja laiminlyönnin lapsuusiässä on todettu olevan yhteydessä muun muassa lapsen aggressiiviseen käyttäytymiseen. Vaikka väkivalta ei suoranaisesti kohdistuisikaan lapseen, väkivallan näkeminen kotona vaikuttaa samalla tavoin. Jos kotona vanhempien väliset riidat ratkotaan väkivallalla, saa lapsi käyttäytymismallin, jossa aggressiivinen käytös konfliktitilanteissa on hyväksyttävää. (Haapasalo 2005, 4611–4613.) Suora väkivallan kokeminen mainittiin eräässä haastattelussa. Tämän lisäksi haastateltavat nostivat enemmän tai vähemmän esiin näkökulman sukupolvien ketjusta tai kotoa saadun aggressiivisen käyttäytymisen mallin.

– – ne käyttäytymismallit kun saa sieltä kotoa että mitä sieltä sitten saat jos sä siellä näet väkivaltaista käyttäytymistä – – (Työntekijä 1)

Perheen mahdolliset päihdeongelmat mainittiin samassa yhteydessä. Väkivallan ja päihteiden lisäksi eräässä haastattelussa mainittiin myös seksuaalinen hyväksikäyttö. Eräässä haastattelussa puhuttiin lapsen taakoittumisesta. Taakoittumisella viitattiin lähinnä siihen, että lapsi joutuu huolehtimaan asioista, jotka eivät sen ikäiselle kuulu. Tällaisena taakoittumisena me näkisimme esimerkiksi huolen vanhemmista ja heidän päihteidenkäytöstään.

– – lapsi taakottuu asioista, joista ei kuuluisi sen ikäisenä taakottua ja voimavarat kerta kaikkiaan on jo niin lopussa, että ei siinä niinku järjellä pelata, vaikka jo lapsen ikä ehkä antais siihen jo mahdollisuuksia – – sit mennään vaan tunteella ja se tunne tulee sitten tällasena vahvana fyysisenä toimintana. (Työntekijä 4)

Yleensäkin lasten kokemukset nähtiin tekijöinä, jotka vaikuttavat käyttäytymiseen.

– – yhä enemmän kova maailma näkyy täällä meidän lapsilla. – –
Niin paljon semmosia asioita mitä ei lapsen kuuluis koskaan kokea.
Niin me törmätään niihin täällä. (Työntekijä 2)

Aggressiivisen mallin oppimiseen voisi liittää myös toisenlaisten ratkaisumallien oppimisen puutteen, joka nousi haastattelussa esiin. Työpari nosti esiin, että voi olla, että lapselle ei ole opetettu sellaisia keinoja ja välineitä, joilla hän voisi selvittää konfliktitilanteista. Tässä yhteydessä on hyvä huomioida Greenen (2006, 28) ajatus siitä, että lapset toimivat oikein, jos osaavat. Voi olla, etteivät lapset ole jostain syystä saaneet apua rakentavien toimintamallien oppimiseen.

– – ei oo kerta kaikkiaan vaan vielä lapsi ehtiny saada sitä semmosta apua, että ois niinku opetettu, että niitä pitää ihan kerta kaikkiaan opettaa niitä toisenlaisia tapoja... (Työntekijä 4)

...miten toimitaan oikeella tavalla, että jos vihastuu ja mitä saa tehdä ja miten tunteita näytetään. (Työntekijä 3)

Ympäristössä vaikuttavana tekijänä voidaan nähdä myös TV-ohjelmissa näkyvä väkivalta. Keltikangas-Järvinen (1985) painottaa, että vaikka ei voidakaan tehdä suoraviivaisia päätelmiä siitä, että TV-väkivalta aiheuttaa lapsissa aggressiivista käyttäytymistä, on jonkinlainen yhteys kuitenkin selvä. Lapsella ei ole kognitiivisia kykyjä käsitellä näkemäänsä asiaa ja torjua ahdistusta herättäviä ärsykeitä. On yksilöstä kiinni, kuinka TV:ssä näkyvä väkivaltaviihde vaikuttaa. (Keltikangas-Järvinen 1985, 192–193, 196–198.) Nykyään myös tietokonepelit siirtyvät yhä varhaisemmassa vaiheessa osaksi lasten elämää. Vaikka TV:ssä tai tietokonepeleissä näkyvät mallit eivät suoraan siirry lapsen käytökseen, voivat ne osaltaan tukea aggressiivisen käyttäytymisen mallia tai aiheuttaa ahdistusta lapsessa.

Vaikka väkivaltainen ympäristö toimii niin sanotusti haavoittavana tekijänä ja altistaa lapsen väkivaltaisille toimintamalleille, ei se tarkoita suoraan, että lapsesta tulee väkivaltainen aikuisena ja että hän siirtää väkivallan mallin omille lapsilleen. Se on vain yksi vaihtoehdoista, sillä siinä missä väkivaltainen ympäristö altistaa väkivaltaisille toimintamalleille, voi lapsen elämässä olla

paljon suojaavia tekijöitä, jotka ehkäisevät käyttäytymismallin juurtumista. (Haapasalo 2005, 4613–4614.)

4.3.3 Negatiivisen vuorovaikutuksen kehäprosessi ja syrjäytyminen

Jos lapsi saa aggressiivisella käytöksellään vertaisryhmässään negatiivisen statuksen, on vaarana, että häneen aletaan suhtautua tuon statuksen mukaisesti. Hänen käyttökseenä suhtaudutaan toistuvasti kielteisesti ja vuorovaikutus muiden kanssa epäonnistuu jatkuvasti, mikä taas voi aiheuttaa negatiivista käyttäytymistä. Tämä voi pahimmillaan johtaa negatiivisen vuorovaikutuksen kehäprosessiin. (Laine & Neitola 2002, 35.)

Negatiivisen vuorovaikutuksen kehäprosessissa epäonnistunut vuorovaikutus osaltaan vahvistaa negatiivista käyttäytymistä, mikä taas vaikuttaa siihen, että vuorovaikutus toistuvasti epäonnistuu. Kun lapsi ei saa harjoitella ryhmän jäsenenä sosiaalisia taitoja, ei hänellä myöskään ole välineitä, joilla rakentavasti pyrkiä ryhmän jäseneksi. Kuviossa 3 on esitetty kehäprosessin vaiheet. Sitä, mistä prosessi saa alkunsa, on vaikea arvioida. (Laine & Neitola 2002, 36–37, 96.) Ei siis voida sanoa, että aggressiivinen käytös johtaa negatiiviseen vuorovaikutukseen, mikä vahvistaa aggressiivista käyttäytymistä. Yhtä hyvin syynä voi olla huono itsearvostus, joka johtaa lapsen kielteisiin käsityksiin vertaisryhmän muista lapsista ja saa tämän toimimaan aggressiivisesti heitä kohtaan.

Kuvio 3. Negatiivisen vuorovaikutuksen kehäprosessi (Laine & Neitola 2002, 36.)

Vertaisryhmän torjutuille lapsille, jollaisia myös aggressiivisesti käyttäytyvät lapset voivat olla, on tavanomaista, että he haluaisivat osallistua ryhmän toimintaan. Voi kuitenkin olla, että muut vertaisryhmän lapset välttelevät heitä esimerkiksi leikkitalanteissa. Tämä saattaa saada heidät yrittämään leikkiin liittymistä muun muassa juuri aggression keinoin, jolloin negatiivisen vuorovaikutuksen kehäprosessin mukaisesti vuorovaikutus jälleen epäonnistuu. Vaarana on tällöin syrjäytyminen, jolloin lapsi jää erilleen ympäröivästä sosiaalisesta maailmasta. (Laine & Neitola 2002, 19–21, 36, 52–53.)

Eräässä haastattelussa nostettiin esiin juuri tämäntyyppinen negatiivisen vuorovaikutuksen kehä, joka voi uhata aggressiivisesti käyttäytyvää lasta.

Jos niitä lyödään tai potkaistaan – – sitten tulee se pelko, jollonka sitten tulee se, että ei enää leikitä ja olla ja tilanne silloin tän [aggressiivisesti käyttäytyvän] lapsen kohdalla, hän ei saakaan sitten sitä mahdollisuutta niin kun oppia ja olla. (Työntekijä 6)

Kahdessa muussa haastattelussa työntekijät kertoivat, että he pystyivät puuttumaan tähän aggressiivisesti käyttäytyvän lapsen ja vertaisryhmän vuorovaikutukseen. Syrjäytymisen vaara kuitenkin on olemassa, jos aikuinen ei aktiivisesti toimi ja tue lasta sosiaalisissa suhteissa.

Tietysti jos aikuiset ei oo siinä aktiivisesti mukana, niin sit se et sit sulla ei oo kavereita kohta, jos sää aina käyttäydyt aggressiivisesti. – – Mutta sitten kun ne lapset oppii sen, että no joo, toisena päivänä se suuttuu ja on vihanen mut sit se on kuitenkin tosi kiva kaveri ja sen kans on kiva leikkiä, ni kyllä ne sitten, niinkun tossa meidänkin ryhmässä niin kaikki leikkii kaikkien kans vaikka siä joku joskus räjähtää – – (Työntekijä 3)

Kirves & Stoor-Grenner (2010, 43) havaitsivat tutkimuksessaan, että heidän haastattelemansa lastentarhanopettajat kokivat aggressiivisuuteen puuttumisen hankalaksi juuri resurssien puutteen takia. Tämä on varmasti erityinen haaste etenkin tavallisissa päiväkotiryhmissä, joissa ryhmäkoot ovat suuret ja aikuisten määrä hyvin rajallinen.

Yhteyden aggressiivisen käyttäytymisen ja torjutuksi tulemisen välillä ovat huomanneet monet tutkijat (mm. Dodge 1980). Dodge (1980) esittää häiritsevästi aggressiivisesti käyttäytyvien lasten vaaraksi leimautumisen, jolloin vertaisryhmässä aletaan nähdä usein aggressiivisesti käyttäytyvä lapsi aggressiivisena ja odottaa häneltä sen mukaista käyttäytymistä. Tämä vain tukee lapsen virheellistä kuvaa muista häntä syrjivinä ja vihamielisinä ja voi saada hänet käyttäytymään yhä aggressiivisemmin. Mitä vanhemmaksi lapsi tulee, sitä enemmän hän kärsii tämänlaisesta leimasta. (Dodge 1980, 162–170.) Eräänlainen leimautuminen ja syntipukin rooli nousivat esiin myös, kun haastateltava kertoi muiden lasten helposti kantelevan aggressiivisesti käyttäytyvästä lapsesta.

Ja niin kun vaikkei oo nähtykään eikä oltukaan, mutta kun jotain on tapahtunut, niin se oli varmasti se. Eliikkä tavallaan siitä lapsesta tulee syntipukki kaikkiin asioihin, väärin asioihin. Ja ne on ehdottomasti aina käytävä läpi ja selvitettävä. (Työntekijä 6)

On kuitenkin hyvä huomata, että kaikki aggressiiviset lapset eivät ole torjuttuja (Laine & Neitola 2002, 21). Kuten jo aiemmin proaktiivisen ja reaktiivisen aggressiivisuuden eroissa huomasimme, proaktiiviseen aggressiivisuuteen voi liittyä jopa toverisuosiota. Reaktiivisilla lapsilla taas saattaa olla suurempi riski tulla torjutuiksi vertaisryhmässä, koska heidän käytöksensä ehkä näyttäytyy uhkaavampana toveriryhmälle kuin proaktiivinen, mahdollisesti epäsuora aggressiivisuus. Reaktiivinen aggressiivisuus näyttäytyy myös suuremmin.

4.4 Tekijöiden yhteisvaikutus

Vaihtoehtoja aggressiivisen käyttäytymisen syiksi on monenlaisia. Lapsen kehitys on kokonaisvaltaista, jolloin voidaan ajatella kaiken vaikuttavan kaikkeen (Keltikangas 1985, 179). Kuten aiemmin jo totesimme, aggressiivinen käytös ei ole niinkään yksittäinen oire, jota voidaan ”hoitaa”. Lapsi yrittää ratkaista mahdollisesti uhkaavalta tuntuvalta tai ahdistavalta tilanteelta sillä ainoalla tavalla, johon hänellä riittävät kyvyt (Sinkkonen 1999b, 173). Jos lapsella ei ole kieltä kommunikoinnin välineenä, hän kommunikoi sillä tavalla, jolla hän pystyy: aggressiivisuudella. Jos lapsi on saanut kotoa mallin, että konfliktit voidaan ratkaista väkivallalla, hän soveltaa sitä uhkaaviksi tulkitsemisissaan tilanteissa.

Taustalla voivat siis olla biologiset syyt, lapsella voi olla puutetta kognitiivisissa taidoissa tai lapsen ympäristöstä saamat viestit tukevat aggressiivista käyttäytymistä. Mitään yksittäistä syytä on vaikea erottaa. Eräässä haastattelussa nousikin esiin ympäristön vaikutus lapsen biologisiin tekijöihin.

– – ympäristötekijät on suuri, suuri vaikuttaja, on se biologia mikä tahansa. Ympäristöllä ja tota tämmösellä arjen kokemuksella voidaan vaikuttaa siihen että negatiivisemmat biologiset jää taustalle tai ne sieltä nousee. (Työntekijä 2)

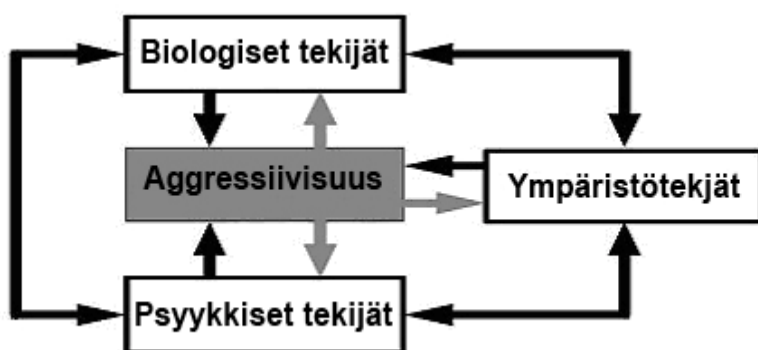
Kuten jo biologisia syitä käsiteltäessä totesimme, ympäristöllä on vaikutusta esimerkiksi hormonitoimintaan ja tiettyjen geenien aktivoitumiseen. Biologiaa ei siis voi tarkastella yksittäisenä syynä kuten ei myöskään ympäristöstä johtuvia tai psyykkisiä syitä.

Haastattelussa eräs työpari nosti esiin myös ympäristötekijöiden vaikutukset persoonallisuuden tekijöihin. Nämä eivät työparin mielestä suoranaisesti aiheuta aggressiivista käyttäytymistä vaan voivat altistaa sille, jos ympäristötekijät eivät tue toisenlaista ongelmanratkaisua.

– – että jos ei siellä saa – – perheestä tai jostain muualta sitä tukee sille tietyille persoonallisuustekijälle joka voi vähän altistaa niin siinä tulee sitten se ongelma. (Työntekijä 1)

Kun ajatellaan, että biologiset, psyykkiset ja ympäristöstä esiin nousevat tekijät yhdessä vaikuttavat toisiinsa ja aggressiiviseen käyttäytymiseen, täytyy myös nähdä aggressiivisen käyttäytymisen vaikutus näihin tekijöihin. Kuten jo aiemmin kuvasimme, esimerkiksi vuorovaikutustilanteissa epäonnistuminen aggressiivisuuden takia voi estää sosiaalisen kanssakäymisen taitojen oppimista. Tämä taas vaikuttaa lapsen ja ympäristön väliseen suhteeseen. Havainnollistamme tätä kuviossa 4, jonka pohjana olemme käyttäneet Grisson (1996, 5) kuviota aggression mediaattoreiden vaikutuksesta myöhempään aggressioon.

Kuvio 4. Biologian, psyykkisten tekijöiden ja ympäristön sekä aggressiivisuuden vaikutus toisiinsa (Grisso 1996, 5 muokattu).

Vaikka aggressiivinen käyttäytyminen on hyvin huomiota ja huolta herättävää, on muistettava taustalla vaikuttavat tekijät. Jos huomio kiinnitetään vain lapsen aggressiiviseen käyttäytymiseen ja sen "poiskitkemiseen", saatetaan myöhemmin huomata, että taustalla mahdollisesti ollut tekijä (esimerkiksi kielenkehityksen häiriö) on jäänyt hoitamatta. Tämä taas on saattanut vain vahvistaa lapsen aggressiivista käyttäytymistä. Eräs haastateltavista kuitenkin nosti esiin näkökulman myös siitä, että ei ole oleellista jäädä kiinni pohtimaan vain taustalla olevia tekijöitä, sillä myös aggressiiviseen käyttäytymiseen on puuttuttava oli tausta mikä tahansa.

– – kyllähän se on vielä oleellisempaa, että pärjäis niiden asioiden kanssa, mikä se syy sit lieneekin. – – tietysti on hyvä, että sä ymmärrät niitä syitä – – Mut sun on vaan pärjättävä, koska et sä pysty niin kun sille taustalle mitään, se on vaan se. (Työntekijä 5)

Mahdolliset diagnoosit ja taustalla olevien tekijöiden ymmärtäminen eivät itsessään poista ongelmaa. Ne ehkä auttavat ymmärtämään lapsen käyttäytymistä paremmin, ja niiden avulla lapsen kuntoutusta voidaan suunnitella kokonaisvaltaisesti. Mikään diagnoosi ei kuitenkaan ole taikasana, joka poistaa ongelmallisen käyttäytymisen.

5 NORMAALISTA POIKKEAVA AGGRESSIIVISUUS JA SEN ESIINTYMINEN

Kaikki lapsen aggressiivinen käyttäytyminen ei ole häiriökäyttäytymistä, vaan aggressiivisuus kuuluu luonnollisena osana lasten kehitykseen. Konfliktitilanteissa 2–3 -vuotiaalla lapsella nyrkkien heiluttaminen ja potkiminen ovat ainoita tapoja, joilla lapsi siinä vaiheessa voi tunnekuhuistaan selvitä. Aggressiivinen käyttäytyminen konfliktitilanteissa on osa uhmaikäisen normaalia kehitystä, jossa lapsi pikkuhiljaa irtaantuu vanhemmistaan ja harjoittaa omaa tahtiaan ja samalla tarvitsee tunnekuhuissaan aikuisen tukea ja turvaa. (Cacciatore 2007, 90–92.) Teemmekin seuraavaksi eroa normaalin aggressiivisuuden ja siitä poikkeavan käytöksen välille. Lisäksi tarkastelemme haastatteluista nousseita päiväkodin tilannetekijöitä, joilla on vaikutusta aggressiivisen käyttäytymisen esiintymiseen.

5.1 Aggressiivisuus häiriönä

Seuraavaksi määrittelemme, milloin lapsen aggressiivinen käyttäytyminen on huolestuttavaa. Tarkoituksena ei kuitenkaan ole, että päiväkodin henkilökunta diagnosoisi lapsia. Tämä nousi eräässä haastattelussakin esiin.

– – mehän ei siis diagnosoida lapsia. – – me kun havaitaan jotain, mistä me ollaan huolissamme, niin sitten lapset pääsee tutkimuksiin tai on jo käyny. (Työntekijä 2)

Tarkoituksemme on nostaa esiin keskeisiä asioita ja näkökulmia, joihin päiväkodin työntekijän on hyvä kiinnittää huomiota, jotta mahdolliseen ongelmaan voidaan puuttua varhaisessa vaiheessa.

Usein käytös, joka aikuisella luokiteltaisiin häiriöksi, on lapsella ikäkauteen kuuluvaa. Käytös tai ajattelutapa, esimerkiksi lapselle luonnollinen narsismi tai kaikkivoipaisuuskuvitelmat, väistyvät lapselta asteittain hänen kehityksensä edetessä ja korvautuvat terveillä ja realistisilla muodoilla. (Keltikangas-Järvinen 2010, 110–111.) Koska aggressiivisen käyttäytymisen luokittelu tavallisesta poikkeavaksi riippuu siitä, millä tasolla lapsen tulisi olla oman kehityksensä

puitteissa, on välttämätöntä käsitellä lapsen normaalia kehitystä. Keskitymme nyt lapsen kehitykseen nimenomaan aggressiivisuuden ja sen hallinnan näkökulmasta.

5.1.1 Lapsen normaali aggressiokehitys

Esittelemme seuraavaksi Raisa Cacciatoren (2007) Aggression portaat -mallin mukaisen aggressiokehityksen. Mallissa on kuvattu lapsen normaalia aggressiokehitystä vauvaiästä aikuisuuteen. Keskitymme ikävuosiin 3–6, jolloin lapselle tulisi jo alkaa kehittyä itsesäätelykykyä niin, ettei aggressiivisuus ole yhtä fyysistä ja välitöntä kuin uhmaikäisellä. Cacciatore (2007) painottaa, että jokainen lapsi on yksilöllinen ja käy portaat läpi omaan tahtiin. Portailta putoaminen kuitenkin voi pahimmillaan tarkoittaa kehitysviivettä tai häiriötä. Jos lapsi ei opi suuntaamaan aggressiotaan muuten kuin aggressiiviseen käyttäytymiseen, voi se jäädä hänelle pysyväksi toimintamalliksi. (Cacciatore 2007, 90–92.)

Normaalissa aggressiokasvussa 3–4 -vuotias lapsi alkaa jo pystyä säätelemään tunteitaan, ja hän pystyy käsittelemään tunteitaan mielikuvissaan sekä pohtimaan toimintansa seurauksia ja vaihtoehtoisia malleja. Tällöin välitön reagointi ei ole enää lapsen ainoa keino toimia. (Cacciatore 2007,108.)

4–5 -vuotias lapsi taas hakee huomiota, vaikka sitten kielletyillä asioilla. Läheisyyden merkitys korostuu, ja lapsi haluaa olla kontaktissa toisiin tavalla tai toisella. Jos hän ei saa huomiota ja seuraa osakseen hyvillä teoilla, hän voi lähteä hakemaan sitä käyttäytymällä sopimattomasti. Lapsen oma itsetunto muovautuu pikkuhiljaa hänen ympäristöstä saamansa palautteen mukaan. (Cacciatore 2007,112.)

Lapsen ollessa 5–6 -vuotias ystävyysuhteet nousevat tärkeiksi. Sosiaalisissa tilanteissa konfliktit voivat muuttua käsirysyiksi ja riidoiksi, mutta tilanteet myös sovitaan helposti. Lapselle on tärkeää saada malli, kuinka ystävyysuhteissa tulee toimia ja kuinka väkivalta on aina kiellettyä. (Cacciatore 2007, 115–116.)

Aggression portaat –malli antaa suuntaa paitsi lapsen käyttäytymisen arvioinnille myös ennaltaehkäisylle. Jos näyttää, että lapsi on putoamassa portailta tai tarvitsee apua, on mahdollista yrittää tukea lasta aggressiokasvussa ennen kuin aggressiivisuudesta tulee ongelma.

5.1.2 Poikkeavaa aggressiokäyttäytymistä

Yhteenottojen tulisi vähentyä 3–5 -vuotiailla, koska heidän kykynsä käsitellä tunteita paranee. (Broberg 2005, 289.) Svartsjö & Hellsten (2005) toteavat, että 3-3,5 -vuotiaana lapsella tulisi olla jo kykyä sietää pieniä pettymyksiä eli pystyä tekemään kompromisseja, sekä kykyä odottaa. Hänen tulisi myös osata ottaa muita ikätovereitaan jonkin verran huomioon. (Svartsjö & Hellsten 2005, 23–25.) Normaalista poikkeavaksi aggressiivisuudeksi voisikin luokitella sen, kun lapsi on hyvin joustamaton. Pyyntö, joka muissa lapsissa saa aikaan ehkä vain lievän reaktion (esimerkiksi lyhytkestoinen mielipaha tai vastustus) saattaa saada helposti tulistuvalla lapsella aikaan turhautumisen ja raivokohtauksen (Greene 2006, 22–23).

Tärkeä huomio onkin se, että vihaa voi tuntea, mutta siihen ei voi jäädä kiinni (Cacciatore 2008, 45). Haastatteluissa työntekijät kuvasivat käyttäytymisen tavallisesta tunteidenpurkamisesta poikkeavaksi juuri silloin, kun lapsi tarvitsee aikuisen apua päästäkseen tunteen yli. Lapsi ei siis itse löydä keinoja, joilla selvittää tunnekuohusta ja päästää siitä irti, vaan tarvitsee ohjausta saadakseen tunteen tynnytettyä.

– – se lapsi ei pääse ite millään sen yli – – eli tarvii siihen selkeästi tukea. Että normaliuuden puitteissa minä näen ainakin niin että – – kiukku – – menee myös ohi. (Työntekijä 2)

Ei löydä itse sitä keinoa, että millä saisi tunnetilansa tasaantumaan. (Työntekijä 4)

Tarvii sitä välitöntä aikuista siihen ja aikuisten ohjausta – – (Työntekijä 3)

Jossakin ympäristössä aggressiivisuus voi olla selviytymisen edellytys, kun taas toisessa se on selkeästi poikkeavaa. (Keltikangas-Järvinen 1985, 124.)

Päiväkoti voikin olla ensimmäinen paikka, jossa lapsen aggressiivisuuteen kiinnitetään huomiota (Pihlaja 2005, 232). Jos lapsen aggressiivista käyttäytymistä pidetään kotona normaalina, huomataan tämä ehkä päiväkotiryhmässä lapsen käyttäytymisessä. Se, mitä kotona ei ehkä ajatella häiriöksi, voi olla sitä päiväkotiryhmän silmissä.

Huomion herättämisen lisäksi myös ikätovereita pelottava käyttäytyminen nousi esiin eräässä haastattelussa. Myös Pihlaja (2005, 224) toteaa, että jos lapsen käyttäytyminen vieroksuttaa muita, on syytä kiinnittää huomiota lapsen käyttäytymiseen ja mahdolliseen häiriöön.

Lapsen aggressiivinen käyttäytyminen antaa syytä huoleen, jos hän ei tunne syyllisyyttä. Yleensä ei-aggressiivisesti käyttäytyvältä lapselta saattaa toisinaan pettää itsehillintä, mutta hän myös katu tekoaan. Jos lapsi ei siis kadu tekoaan, on se osoitus häiriön vakavuudesta. (Keltikangas-Järvinen 1985, 74.) Käyttäytymiseen tulisi kiinnittää huomiota myös silloin, jos lapsen on vaikea ymmärtää muiden tunteita (Pihlaja 2005, 224).

Aggressiivisuus voi olla hyvinkin voimakasta, mutta taustalla oleva syy ei välttämättä ole vakava. Lapsi saattaa reagoida johonkin tiettyyn tilanteeseen hyvinkin rajusti ja aggressiivisesti, kun taas hillitymmin reagoivan lapsen käyttäytymisen takana saattaa olla vakava psyykinen ongelma. Ongelman vakavuusasteesta antaa viitteitä lapsen käyttäytymisen tarkoitus ja mitä hän sillä viestittää. (Keltikangas-Järvinen 1985, 124–127.) Vaikka lapset ovat joustavia ja sopeutuvaisia, kasautuvat muutokset voivat kuormittaa lasta liikaa, jolloin lapsi voi oirehtia aggressiivisuudellaan (Nurmi ym. 2006, 120–121.) Sopeutuminen nousi esiin eräässä haastattelussa, jossa toinen haastateltavista pohti juuri erilaisten tilanteiden vaikutusta.

– – nehän voi olla ihan tämmösiä liittyen päiväkodin tai ryhmän tai perheen muutostilanteisiin – – mikä niinku aiheuttaa lapselle semmosen niinku sopeutumisvaiheen uuteen. – – usein sitten mietitään, että paheneeko se, pysyyks se samalla tasolla – – tai helpottaako. (Työntekijä 4)

Lapsi voi käyttäytymisellään viestittää esimerkiksi tuntevansa olonsa turvattomaksi. Hän käyttäytyy provosoivasti löytääkseen rajat. Aggressiivinen käyttäytyminen voi olla myös huomionhakua, jos lapsi kokee, ettei häntä huomata, ellei hän itse pakota muita huomaamaan itseään. (Sinkkonen 2008, 142, 153.) Tämä ilmenee osana lapsen normaalia aggressiokehitystä, mutta on syytä pysähtyä miettimään, jos lapsi joutuu toistuvasti hakemaan huomiota aggressiivisella käyttäytymisellä.

Lapsen leikki voi osaltaan kertoa kehityksestä. Etenkin ikävuosina neljästä kuuteen lapset uppoutuvat leikin maailmaan. (Sinkkonen 1999a, 29.) Leikki heijastaa monipuolisesti ja kokonaisvaltaisesti lapsella olevia motorisia, tiedollisia ja sosiaalisia taitoja. Ikätason mukaisesti 3-vuotiaasta alkaen lapsi leikkii rakenteluleikkejä, vaikkakin kolmivuotiaat jaksavat keskittyä rakenteluun lyhyemmän aikaa kuin vanhemmat lapset. Leikkiä voi rinnakkain tai yksin. Kolmannen ikävuoden aikana lapsi alkaa myös leikkiä roolileikkejä, joissa ominaista on toisten kanssa käytävä vuorovaikutus. Leikeissä on lyhyitä tapahtumasarjoja, eikä leikkejä juurikaan suunnitella nuoremmalla iällä. Viidennen ikävuoden aikana lapset kiinnostuvat sääntöleikeistä, joissa leikkiä ohjaavat etukäteen sovitut säännöt, jotka voivat olla hyvinkin spontaaneja. (Nurmi ym. 2006, 59–62.) Ikätasoisien leikin puuttuminen voi olla yksi syy huolestua lapsen kehityksestä (Pihlaja 2005, 224).

Leikin puuttuminen ja siitä huolestuminen nousivatkin eräässä työparin haastattelussa esiin. Kyseinen työpari kertoi, että lapsilla ei välttämättä ole leikkitaitoja.

– – leikki parhaimmillaan on sitä että harjoitellaan tavallisia sosiaalisia suhteita jossa saadaan esittää omia mielipiteitä ja parhaimmillaan viedään sitä leikkiä jonnekin suuntaan. Ni semmonen puuttuu. (Työntekijä 2)

Yksi lapsen leikissä esiintyvistä ongelmista voi olla myös se, että lapsella on vaikeuksia aloittaa leikki, jolloin hän tarvitsee siihen aikuisen apua. (Hellstén & Pihlaja 1999, 66.) Lapsi ei myöskään välttämättä osaa liittyä muiden leikkiin sosiaalisesti hyväksyttävällä tavalla. Hän voi esimerkiksi yrittää päästä väkisin

leikkiin mukaan, mikä taas helposti näkyy muiden lasten torjuntana (Laine & Neitola 2002, 52–54).

Leikkiin liittyvinä häiriöinä voidaan nähdä myös, että lapsi jumiutuu leikissään tiettyyn tilanteeseen, eikä hän osaa käyttää luovuuttaan edetessään leikissä. Lapsen leikki voi olla kaoottista, jolloin lapsi toimii impulssiensa varassa eikä pysty keskittymään leikkiin. Leikki voi olla myös sisällöltään pakonomaista toistoa, jolloin sama teema toistuu yhä uudestaan. Lapsi saattaa tällä toistolla esimerkiksi pyrkiä hallitsemaan ahdistustaan välttäänsä jotain esille pyrkivää asiaa. (Hellstén & Pihlaja 1999, 66–67.) Haastatteluissa leikistä puhunut työpari mainitsi myös leikin sisällön huolta herättävänä asiana.

– – se [että lapsi ei osaa leikkiä] tarkoittaa sitä että ei ole molemminpuolista vuorovaikutusta. (Työntekijä 2)

Leikki voi olla pelkkää tuhoamista – – et ei pysty ottaa kontaktia siihen toiseen tai sitten se kontakti on sitä että sä määrää pelkästään sitä toista tekemään. (Työntekijä 1)

Useimmiten leikissä esiintyvä tuhoavuus näkyykin aggressiivisena toimintana, jolloin lapsi tuhoaa esineitä tai kohdistaa aggressionsa muihin leikkijöihin. (Hellstén & Pihlaja 1999, 66.)

Haastatteluissa nousi lisäksi esiin poikkeava tunneilmaisu, joka on myös Pihlajan (2005, 224) mukaan yksi syy huolestua lapsen kehityksestä. Kaikissa haastatteluissa ilmeni aggressiivisen käyttäytymisen hallitsematon luonne huolen herättäjänä. Lapsen kohdistuessa aggressionsa fyysisesti toisiin lapsiin tai aikuisiin tai kun tavarat alkavat lennellä, oli kyse haastateltavien mielestä poikkeavasta käyttäytymisestä.

– – ei pysty niinku hillitsemään käsiä ja itseensä, et sitten jos on ympäristölle vaarallinen – – (Työntekijä 4)

Eräs haastateltava nosti esiin nimenomaan itse kohdistuvan aggressiivisuuden huolestuttavana.

Et siis silloin kun tulee tämmöstä itsetuhosta juttua – – kyllä sitte silloin pitää jo viimeistään kaikki kellot soida – – (Työntekijä 5)

Myös aggressiivisten käyttäytymismallien toistuva käyttö tuli jokaisen parin haastattelussa esiin. Osa haastateltavista mainitsi myös aggressiivisen purkauksen keston tai voimakkuuden, joiden seurauksena käyttäytymistä aletaan pitää poikkeavana.

– – kuinka usein hän tätä tekee, onks se päivittäin, montako kertaa päivässä tai tuleeks se viikottain tai näin – – Ja sitten toisaalta, että kuinka voimakasta se on, kuinka kauan se kestää – –
(Työntekijä 4)

– – tunteenpurkaus voi kestää pitkään, esimerkiks voidaan puhua tunnista. – – tai sitten se voi olla – – lyhytkestosempi. Mutta että esiintymistiheys on usein tapahtuvaa. Päivittäin, joillain tunneittain.
(Työntekijä 2)

Lapsen oma ahdistus ja paha olo tuotiin myös huolestuttavana tekijänä esiin eräässä haastattelussa.

Vaikka päiväkodissa ei ole tarkoitus diagnosoida lapsia, on hyvä kiinnittää aggressiivisesti käyttäytyvän lapsen käytökseen huomiota kokonaisvaltaisesti ja havainnoida lasta. Kuten aiemmin totesimme, rajunkin aggressiivisen käyttäytymisen takana voi olla esimerkiksi hetkellinen, stressaava elämänvaihe. Toisaalta taustalla saattaa olla joku vakavampi taustatekijä, esimerkiksi perheväkivalta tai kokonaan huomiotta jäänyt häiriö, kuten kielellinen erityisvaikeus tai ADHD. Aggressiivinen käyttäytyminen voidaan myös diagnosoida käytöshäiriöksi (yleensä vanhemmilla lapsilla) tai uhmakkuushäiriöksi (nuoremmilla lapsilla), jos todetaan, että aggressiivinen käyttäytyminen ei ole ikätason mukaista (Broberg 2005, 293–295).

Oli kyseessä normaalista poikkeava aggressiokäyttäytyminen tai ei, aggressiiviseen käyttäytymiseen tulee aina puuttua. Lapselle tulee opettaa jo pienestä pitäen, että toisen vahingoittaminen ja etenkin väkivalta eivät ole missään tilanteissa hyväksytyjä. Mitä varhaisemmin lapselle opetetaan rakentavat tavat kohdata aggressio, sitä paremmin hän pystyy jatkossa toimimaan haastavissa tilanteissa. Näihin haastaviin tilanteisiin syvennymme seuraavaksi.

5.2 Aggressiivisen käyttäytymisen esiintyminen

Tutkimuksessamme kartoitimme, missä päiväkodin tilanteissa esiintyy aggressiivista käytöstä. Tuloksista oli selvästi havaittavissa, että yksi merkittävä tilanteita yhdistävä tekijä on frustraatio.

Frustraatio-aggressioteoria on viimeinen keskeinen aggression syntyä selittävä teoria, jonka kehittivät tutkijat Dollard ja Miller. Teoria esittää, että aggressiivinen toiminta liittyy aina frustraatioon ja on sen seurausta. Frustraatio eli pettymys tai turhauma taas syntyy silloin, kun yksilön odottama mielihyvän tunne ei ulkoisten olosuhteiden vuoksi toteudukaan. Frustraatiota ei siis voi syntyä, mikäli henkilö ei odota mielihyvän tunnetta tai katso olevansa oikeutettu nauttimaan siitä. (Keltikangas-Järvinen 2010, 252.)

Frustraatioon johtavat syyt ovat hyvin yksilöllisiä, mutta on kuitenkin mahdollista määritellä muutamia frustraation lähteitä, jotka toimivat kaikkien ihmisten kohdalla. Tällaisiin lukeutuu esimerkiksi rangaistus. Rangaistukset ovat toki oleellinen osa kasvatusta, mutta niistä jää lapselle joka kerta frustraatio. (Keltikangas-Järvinen 2010, 252–253.)

Toinen kaikille yhteisesti frustraatiota tuottava tekijä on kilpailu. Keltikangas-Järvisen (2010, 253) mukaan kilpailun aikaansaamat pettymykset eivät millään tavalla auta pientä lasta hallitsemaan itseään ja kestäämään myöhempiä pettymyksiä, vaan kilpailu tuottaa pelkästään vihamielisyyttä ja aggressiota.

Seuraavaksi käsittelemme haastatteluissa esiin nousseita tilanteita, joissa yleisimmin esiintyy aggressiivista käytöstä.

5.2.1 Siirtymävaiheet ja odottelutilanteet

Eräs haastateltavamme korosti lasten toimivan mielihyväperiaatteella. Tästä johtuen erilaiset siirtymätilanteet ovat tutkimustulostemme mukaan usein haastavia, koska lapsi joutuu lopettamaan mukavaksi mieltämänsä tekemisen saadessaan tilalle toisen ohjeen. Tällöin aikuinen tuottaa pettymyksen

keskeyttäessään lapsen mukavan toiminnan. Hyvänä esimerkkinä haastatteluissa käytettiin leikin lopettamistilanteita: lapsi ei osaa käsitellä tilannetta, jossa meneillään olevasta leikistä saatava mielihyvä ei enää jatkukaan ja purkaa pettymystään aggressiivisella käytöksellä.

– – me ollaan siis pyritty tämmösiä tilannetekijöitä, esimerkiks jonottamista, ni vähentää, et siellä missä muualla harjotellaan jo jonottamista ni me ei harjotella. Et ulos mennään liukumin kun saadaan vaatteet päälle suunnilleen sille ensimmäinen aikuinen lähtee, siinä liu'utetaan. Ei olla liian suuressa porukassa samaan aikaan, ei tuu jonotuksia ja odotuksia. (Työntekijä 2)

Muita haastatteluissa ilmenneitä esimerkkejä olivat siirtyminen eteiseen pukemaan sekä nukkumaanmeno. Siirtymävaiheisiin liittyvät siis myös odottelutilanteet, joissa suuret jonotukset aiheuttavat helposti frustraatiota ja sitä myöden aggressiota.

5.2.2 Pettymystilanteet

Myös pettymystilanteet nousivat esiin merkittävänä frustraation aiheuttajana. Pettymystilanteissa lapsen oma tahto ei toteudukaan eli kaikki ei mene niin kuin lapsi itse on kuvitellut. Haastateltavamme kuvasivat pettymystilanteiden tulevan usein esimerkiksi leikkiessä, kun kaveri sanoo tai tekee jotakin sellaista, mikä ei sovi lapsen omiin suunnitelmiin. Pettymystä aiheuttavat myös ryhmänohjaukselliset tilanteet, joissa aikuinen ohjeistaa lapsia. Erään haastattelemamme työparin mukaan pulma syntyy, kun lapsi ei ymmärrä toiminnan kulkua eli aikuisen antama ohje poikkeaa lapsen omasta suunnitelmasta.

– – heillä saattaa olla tämmönen – – niinku lähtökohta sille toiminnalleen, että sillä kaverilla on täsmälleen samat ajatukset tästä toiminnasta kun heillä. Ja se vaan sitten on käsittämätöntä heille, että toinen tekee eri tavalla kun he olivat aatelleet. (Työntekijä 4)

Tässä yhteydessä on syytä nostaa esiin myös yllätyksellisyys, joka mainittiin haastatteluissamme useasti. Tilanteen tai ohjeen ennakoimattomuus voi olla

lapselle vaikea paikka, sillä lapsi ei kestä sitä, että tilanne pääsee yllättämään hänet. Tästä taas syntyy frustraatiota, joka puolestaan purkautuu aggressiivisena käytöksenä.

5.2.3 Lapsen oman toiminnan ohjautuvuuden haasteet

Tutkimustuloksistamme ilmeni, että joskus lapsen oma tahtotila saattaa saada niin voimakkaan vallan, että lapsi harhautuu tekemään jotakin ylimääräistä ja asiaan kuulumatonta. Syntyy ikään kuin tila, jonka lapsi käyttää omalla tavallaan. Lapsen pitäisi ohjautua alkuperäisen suunnitelman mukaan, mutta ympäristö viekin lasta eri polulle. Tämän tilanteen kuvattiin tuottavan lapselle tuskaa ja vievän valtavasti energiaa. Tilanteesta seuraa pettymys eli frustraatio, kun harhapolkua ei voikaan jatkaa.

Kyseessä on siis niin kutsuttu jumittuminen. Tarkemmin sanottuna tällä tarkoitetaan aivojen motorista kehittymättömyyttä ja oman toiminnan ohjausvaikeutta. Jumittuminen ei siis ole luokiteltavissa uhmaksiksi. (Nepsy 2010.)

5.2.4 Pulmat vuorovaikutustilanteissa

Aiemmin käsittelemämme kielelliset pulmat liittyvät oleellisesti vuorovaikutukseen: kun vuorovaikutus ei toimi, on pakko kokeilla muita keinoja. Esimerkkinä haastatteluissamme nousi esiin tilanne, jossa lapsi haluaa leikkiä toverin kanssa, mutta häneltä puuttuu väline ilmaista se. Kaiken takana on ajatus siitä, että on ikävää olla yksin, ja lapsi ilmaisee sen ainoalla osaamallaan tavalla eli aggressiivisella käytöksellä. Hiekkalaatikolla se ilmenee vaikkapa toverin hiekkakakun rikki potkaisemisena.

– – kyl se näkyy näissä, että jokainen ihminen ihan pienestä pitäen haluaa tulla huomatuksi, ymmärretyksi, haluaa olla vuorovaikutuksessa ympäristönsä kanssa. Ja kun sä et siihen pysty, sulta puuttuu ne välineet, et ei oo millä toimit, niin sit – – huomaa minut edes sillä, että mä raavin sua, potkin sua tai lyön sua, tulenhan mä sitten [huomatuksi] ainakin niinku sillä omalla keinollani. (Työntekijä 4)

Haastatteluista kävi ilmi, että kaiken kaikkiaan tilanteet, joissa heijastuu lapsen leikkitaitojen puute, ovat omiaan synnyttämään frustraatiota. Tällöin lapsen ja toverin välillä ei esiinny molemminpuolista vuorovaikutusta, jolloin on kokeiltava jotakin muuta toimintamallia. Pääasiallinen viesti lapsen käyttäytyessä aggressiivisesti on erään haastateltavamme mukaan siis usein ”huomaa minut, olen olemassa”.

5.2.5 Tilanteen korkea tai matala vaatimustaso

Eräästä haastattelustamme selvisi, että joskus ulkopuolelta asetettu tavoite voi osoittautua lapselle liian vaativaksi, jolloin lapsi menettää mielenkiintonsa. Tällöin lapsen omat suunnitelmat ja annetut ohjeet eivät kohtaa, ja lapsi ajautuu ristiriitaiseen tilanteeseen. Vastaavasti työntekijä voi antaa lapselle suoritettavaksi liian helpon tehtävän, jolloin lapsen motivaatiotaso heikkenee. Tähän liittyen mainittiin myös lapsen hyvin epätasainen kehitysprofiili. Lapsi saattaa olla hyvinkin taitava ja lahjakas jossain asioissa, mutta jokin muu kehityksen osa-alue on huomattavasti heikompi. Tämä tulee esiin tilanteissa, joissa lapsi on asettanut riman itselleen liian korkealle ja pettyy omaan itseensä.

He – – usein asettavat riman aika korkealle, koska he – – tunnistavat olevansa niinku taitavia, mut sitte kun se oma taito ei riitäkään siihen minkä itse on asettanu osaamisen tasoksi, niin sit myös pettymys ja pettymyksensieto, et en mä osannukka, tää on mulle vaikeeta. (Työntekijä 4)

Eli lapsi siis odottaa pärjäävänsä kaikissa asioissa yhtä hyvin ja pettyykin tilanteeseen, jossa huomaa taitojensa olevan odotettua vähäisemmät. Seurauksena tästä on jälleen kerran frustraatio, joka purkautuu aggressiivisena käyttäytymisenä.

6 AGGRESSION HALLINTA JA AGGRESSIIVISESTI KÄYTTÄYTYVÄN LAPSEN KOHTAAMINEN

Tässä luvussa keskitymme keinoihin, joilla aggressiota aiheuttavia tunteita voi työstää ja sitä kautta parantaa lapsen kykyä käsitellä omia tunteitaan. Keinot itsessään eivät kuitenkaan vielä riitä. Kainulainen (2006) korostaa pedagogisen suhteen tärkeyttä kasvattajan roolissa toimiessa. Auttaminen ja kasvattaminen vaativat onnistuakseen aitoa ja inhimillistä kohtaamista. Tällaista pedagogista suhdetta voidaan luonnehtia yksilölliseksi ja vastavuoroiseksi eli dialogiseksi, eikä vain tietyn kaavan tai menetelmän noudattamiseksi. Tärkeäksi nousee siis ennen kaikkea suhde, jonka kautta kasvatustyötä tehdään. (Kainulainen 2006, 11–13, 26). Kun lapsen ja kasvattajan välinen suhde on kunnioittava ja siitä heijastuu kokonaisvaltainen välittäminen, keinojen käyttäminen helpottuu ja tehostuu.

Keinoihin liittyen selvennämme ennakoinnin ja struktuurin suurta merkitystä aggressiivisen käyttäytymisen ennaltaehkäisyyn. Lisäksi tarkastelemme, miten työntekijän tulee toimia lapsen ajautuessa voimakkaan tunnekuohun valtaan. Tähän liittyen käsittelemme myös tilanteesta yli pääsemistä ja sen käsittelyä: aggressiivisen purkauksen jälkeen tapahtumat on syytä käydä perusteellisesti läpi lapsen kanssa. Lopuksi tuomme esiin työntekijän jaksamiseen vaikuttavia tekijöitä sekä keinoja, jotka auttavat työpaikan arjen haastavissa tilanteissa.

6.1 Aggression käsittely

Haastatteluissamme nousi esille lukuisia lasten kanssa käytettäviä keinoja käsitellä aggressiota. On kuitenkin huomioitava, että kaikki menetelmät eivät sovi kaikille lapsille, vaan jokaiselle lapselle tulisi löytää tälle parhaiten sopivat menetelmät. Jaoin keinit kolmeen eri osa-alueeseen: itsetunnon vahvistamiseen, sosiaalisiin taitoihin sekä tunnekasvatukseen. Osa keinoista sopisi sijoitettavaksi usean eri otsakkeen alle, mutta olemme jaotelleet keinit niiden pääasiallisten tavoitteiden mukaan.

6.1.1 Itsetunnon vahvistaminen

Lapsen itsetunnon vahvistaminen ja positiivisen minäkäsityksen tukeminen ovat asioita, joita aikuisen tulisi korostaa lapsen kasvatuksessa. Aikuinen voi auttaa lasta saamaan positiivisia kokemuksia ja tämän kautta tukea lapsen itsetuntemuksen ja -luottamuksen kehittymistä. On tärkeää, että jokainen lapsi saisi kohdata positiivisia tilanteita ja tuntea onnistumisen kokemuksia päivittäin. Jopa pieni satu- tai pelihetki voi olla lapselle merkittävä mahdollisuus vahvistaa itsetuntoa muiden lasten ja aikuisten kanssa. (Pihlaja 2005, 226.)

Heinämäki (2004) korostaa lapsen itsetunnon tukemisen tärkeyttä ja sen suurta vaikutusta kokonaiskehitykseen. Iän myötä lapsi alkaa verrata omia taitojaan ja osaamistaan toisiin lapsiin. Tällöin aikuisen tulee vahvistaa lapsen minäkäsitystä ja tukea tätä itsearviointissa, jotta lapsi osaa tunnistaa omat vahvuutensa. Aikuisen on myös hyvä tiedostaa, että hänen suhtautumisellaan on merkittävä vaikutus lapsen itsetuntoon. Lapsen ei pidä kokea, että hänen tuen tarpeensa aiheuttama rasite ja huoli vaikuttavat aikuisen suhtautumiseen. Sen sijaan lapselle on tarpeen viestittää, että hänen läsnäolonsa on myönteinen asia, josta nautitaan. (Heinämäki 2004, 36.)

Lapsen itsetuntoa pyritään vahvistamaan erilaisilla onnistumisen tunteilla. Aikuisen on tärkeää huolehtia, että lapsi saa asiat toimimaan niin, että itsetunto ei joudu koetukselle. Haastattelujemme vastauksissa painottuikin lapsen kehumisen tärkeys: aikuisen on tärkeää muistaa antaa lapselle positiivista palautetta aina, kun siihen on edes pientä aihetta, sillä aggressiivisesti käyttäytyvät lapset saavat osakseen kovin usein negatiivista palautetta. Myös Webster-Stratton (2006) toteaa paljon kehuja saavien lasten kehittävän itselleen hyvän itsetunnon. Lisäksi lapset, jotka saavat osakseen paljon positiivista palautetta, todennäköisesti myös omaksuvat samanlaisen ajattelutavan ja käyttävät sitä paitsi vahvistamaan itseluottamustaan myös soveltaakseen sitä muihin ihmisiin. (Webster-Stratton 2006, 42.)

Lisäksi haastatteluissa ilmeni, että itsetuntoa pyritään vahvistamaan monipuolisella liikunnalla. Jokainen lapsi voi liikuntaa harrastaessaan luoda itselleen sopivat tavoitteet ja näin saavuttaa onnistumisen tunteen. Lisäksi

liikunta kehittää sensomotoriikkaa, minkä seurauksena kehonhallinta ja itsetuntemus paranevat. Yksi haastateltava nostikin esille muun muassa vuoden ympäri tehtävät uimahallireissut ja luistelun.

Tehokkaiksi keinoiksi nousivat myös musiikki ja maalaus. Haastateltavien mukaan luova työ on omiaan vahvistamaan itsetuntoa, koska siinä on lähes mahdoton epäonnistua: kaikki saavat toteuttaa itseään kuten haluavat. Lisäksi luovaa työtä tehdessä määrä voi korvata laadun, sillä tekemisen ilo jo sinällään on palkitsevaa.

6.1.2 Sosiaaliset taidot

Haastateltavamme painottivat aikuisen suurta roolia lapsen sosiaalisten taitojen kehittämisessä: aikuisen olemus näyttää lapselle esimerkkiä, miten tilanteissa tulee toimia. On tärkeää, että aikuinen on läsnä ja antaa lapselle mahdollisuuden tulla syliin tai silitteläväksi. Tämä synnyttää lapselle tunteen, ettei hän ole yksin ja apu on lähellä. Lisäksi lapsi tuntee itsensä tärkeäksi. Kun aikuinen välittää lapselle rauhallisen ja turvallisen olon, on lapsen helpompi käyttää omia sosiaalisia valmiuksiaan. Aikuisen toiminnassa tulee korostua myös oman persoonan aitous ja välitön läsnäolo. Lisäksi empaattisuuden osoittaminen on tärkeää.

Haaste on – – meille aikuisille ainakin se, että – – miten me harjoitellaan sitä yhdessä toisten kanssa olemista niin että se rupee tuottaan mielihyvää molemmille. (Työntekijä 2)

Myös Pihlaja (2005) puhuu kasvattajan merkityksestä lapseen. Hän muistuttaa aikuisen jatkuvan itsearviointin tärkeydestä etenkin sosiaalis-emotionaalisista ongelmista kärsivien lasten kanssa työskenneltäessä. Ulkopuoliset sosiaaliset suhteet rakentavat lapsen minuutta, joten näin ollen aikuisen vahva itsetunto ja itsensä arvostaminen heijastuvat myös lapseen. (Pihlaja 2005, 233.)

Säännöllisyyden, toistuvuuden ja kiireettömyyden lisäksi lapselle osoitettava henkilökohtainen huomio on erityisen tärkeää puhuttaessa lapsen sosiaalisesta ympäristöstä. Lapsen käsitys itsestään ryhmän jäsenenä rakentuu lapsen

osakseen saaman arvostuksen, kiireettömän kohtaamisen ja vastavuoroisen vuorovaikutuksen kautta. (Heinämäki 2004, 70.) Tärkeä osa sosiaalisten taitojen kehittämisessä onkin lapsen henkilökohtainen vastaanottaminen. Eräs työpari antoi tästä konkreettisen esimerkin: joka aamu työntekijä toivottaa lapselle hyvää huomenta ja kohdistaa katseensa vuorovaikutuksellisesti lapseen. Työntekijä odottaa saavansa toivotukselleen vastauksen. Vastaavasti päivä myös lopetetaan toivotuksella ja henkilökohtaisella tervehdyksellä. Katseen merkitys korostuu jälleen. Tämä auttaa henkilökohtaisen vuorovaikutussuhteen luomisessa.

Lapsen sosiaalisia taitoja on mahdollista kehittää myös erilaisten haastatteluissakin esiin nousseiden vuorovaikutusleikkien avulla. Samalla leikit tukevat lapsen tunne-elämän kehitystä. Yksi vaihtoehto on Theraplay-terapiaan pohjautuva vuorovaikutusleikki. Suomen Theraplay -yhdistys ry:n mukaan Theraplay-terapia tarkoittaa lyhytterapiaa, jonka tarkoituksena on vahvistaa lapsen ja tätä hoitavan aikuisen kiintymyssuhdetta sekä lapsen itsetuntoa. Theraplay pyrkii myös parantamaan lapsen valmiuksia toimia sosiaalisissa suhteissa. (Suomen Theraplay -yhdistys ry 2010.) Lisäksi työntekijät opettavat lapselle arjen keinoja, kuten miten sanoa jokin asia toverille ja mikä on oikea tapa pyytää jotakin. Usein leikkutilanteetkin toimivat oppimistilanteina, sillä leikkitaidot saattavat välillä joutua koetukselle, kun toveruksien välille kehittyä erimielisyyksiä leikin kulusta.

Yksi osa-alue sosiaalisia taitoja kehitettäessä on toivotun käyttäytymisen vahvistaminen. Positiivisella vahvistamisella pyritään saamaan lapsi käyttäytymään toivotulla tavalla. Tätä toteutetaan palkitsemisen avulla. Palkinto voi olla konkreettinen tai aikuisen lapselle suuntaama ele, ilme, kiitos tai kehu. (Keltikangas-Järvinen 2010, 229.) Haastatteluissa nousikin esiin, että joillakin lapsilla on käytössä palkkiojärjestelmä. Järjestelmä on sidottu yhteen pieneen hetkeen, esimerkiksi kotiinlähtöön. Joka kerta, kun kotiinlähtö sujuu hyvin, lapsi saa kotona yhden tarran. Kun lapsi on saanut kerättyä viisi tarraa, palkintona odottaa esimerkiksi jokin mukava tekeminen äidin kanssa. Aro ja Adenius-Jokivuori (2004) huomauttavat, että palkkioiden on oltava yksiselitteisiä, ja niitä käytettäessä on oltava varma, että lapsi ymmärtää asioiden välisen yhteyden.

On tärkeää palkita lapsi myös silloin, kun tämä yrittää soveltaa taitojaan uusiin tilanteisiin. (Aro & Adenius-Jokivuori 2004, 266.)

Haastattelutuloksistamme kävi ilmi, että aikuisten tulee luoda yksilöohjauksen lisäksi myös ryhmänohjausellisia tilanteita, jolloin vertaistuen merkitys korostuu. Tämä paitsi vahvistaa lapsen itsetuntoa myös harjoittaa lasten välistä positiivista vuorovaikutusta, jota aikuinen ei voi korvata. Tähän liittyvät myös pienryhmät, joita aikuisten on hyvä luoda arjen toimiin kuten pukemistilanteisiin. Tällöin tulee huomioida, kuka lapsista toimii kenenkin kanssa ja mitä tehdessä. Pihlaja (2005) toteaa, että ryhmän avulla aggressiivisesti käyttäytyvällä lapsella on mahdollisuus oppia puhumisen taito. Lisäksi ikätoverit kehittävät lapsen realistista, ikäsidonnaista sekä sosiaalista käsitystä omasta itsestään. (Pihlaja 2005, 226, 234.) Haastateltavat korostivat myös mallioppimisen tärkeyttä: sillä tuetaan lapsen sosiaalisten taitojen kehittymistä. Lapsella on mahdollisuus tarkkailla toisten käyttäytymistä ja sitä kautta omaksua uusia toimintatapoja.

Lasten toimintahan perustuu niin paljon siihen yhteiseen leikkiin ja kokemuksiin, et mitä me voidaan tehdä yhdessä. – – erikoisen tärkeintä on se, että sä saat niinkun sellasen vertaisryhmän – – jolle on samat asiat periaatteessa merkityksellisiä ja kiinnostuksenkohteet niin kun menee samalla tasolla. – – kun sä ryhmässä toimit, niin on aika tärkeä, että saa jotenkin yhteyden siihen, – – miksi mun kaverini tekee näin – – ja millä tavalla minun – – olisi nyt hyvä toimia kanssa. (Työntekijä 4)

Tukea pienryhmien positiiviselle vaikutukselle antaa myös Keltikangas-Järvisen (2010) esittelemä Maccobyn tutkimus, joka korostaa päiväkodin ilmapiirin merkittävää vaikutusta sosiaalisten taitojen kehittämisessä. Tutkimustulosten perusteella Maccoby määritteli kolme ohjetta, joiden avulla ryhmä tukee sosiaalista kehitystä. Ensimmäinen tärkeä vaihe on lapsen kiintymyksen rakentaminen toveriryhmää kohtaan. Kiintymyksen tulee olla yhtä luja kuin lapsen kiintymys hoitajiin. Toiseksi ryhmän toimintaa tulisi motivoida kilpailun ja yksilöllisen menestyksen sijaan yhteisellä onnistumisella. Kolmantena ohjeena Maccoby painottaa, että kasvattajan tulee tietoisesti rakentaa lapsen sosiaalista kehitystä tukeva ryhmä, eikä luottaa sen tapahtuvan itsestään. (Keltikangas-Järvinen 2010, 218–219.)

6.1.3 Tunnekasvatus

Mitä enemmän lapsi on pulassa omien tunteidensa kanssa, sitä aggressiivisempaa hänen käyttäytymisensä on. Lapsi kieltää helpoimmin kaikkein pelottavimmat ja tuskaisimmat tunteensa ja vaikenee niistä. Tällaisia tunteita ovat esimerkiksi häpeä, pelko ja epävarmuus. (Cacciatore 2008, 42.) Keltikangas-Järvisen (1985) mukaan fyysisen aggressiivisuuden suuntaaminen verbaalisiksi tunneilmauksiksi on kasvattajan tärkeä tehtävä. Lapsi tulee siis ohjata fyysisten kiukun purkausten sijaan kertomaan, mikä häntä harmittaa ja etsimään tunteilleen syyn. (Keltikangas-Järvinen 1985, 88.) Tulisen temperamentin omaava lapsi tarvitsee erityisen monipuolisia työkaluja vaikeiden tunteiden käsittelyyn. Haastavia tunteita ei tarvitse heti yrittää hävittää tai kieltää, sillä niiden sietäminen alkaa siitä, kun niiden äärelle voidaan pysähtyä. Samaa tunnetta voidaan käsitellä hyvinkin pitkään ja niin usein kuin lapsi haluaa. Tunteiden käsittelyyn voi ottaa mukaan uusia näkökulmia ja eri ihmisten kantoja. (Cacciatore 2007, 109.)

Hyvä kasvattaja on tietoinen omista tunteistaan eikä sotke omia ja lapsen tunteita keskenään. Siispä kasvattajan ollessa esimerkiksi vihainen hänen vihansa ei tule kohdistua lapseen. Aikuisen on hyvä puhua lapselle myös omista kiukun ja surun tunteistaan, sillä näin hän viestittää, että ikävistäkin tunteista on mahdollista ja sallittua puhua. Näin aikuinen siis antaa tiedon siitä, että ikävältä tuntuvia asioita ei tarvitse pitää sisällään, vaan niitä on mahdollista käsitellä yhdessä. (Pihlaja 2005, 233.)

On siis tärkeää, että lapsi oppii tunnistamaan omia tunteitaan ja uskaltaa ilmaista ne ääneen. Tunnekasvatuksen toteuttamista varten on kehitetty useita eri menetelmiä. Eräs työpäri nosti esiin muun muassa viidakkoleikkiin pohjautuvan eläinleikin. Lisäksi mainittiin Askeleittain-ohjelma, joka Askeleittain-internetsivujen mukaan kehittää lapsen empatiataitoja ja tunteiden säätelyä. Ohjelma keskittyy myös itsehillinnän ja ongelmanratkaisutaitojen vahvistamiseen. Ohjelman käyttö koostuu viikoittain toteutettavista keskustelutuokioista, joissa käytetään havainnollistavana materiaalina kuvatauluja. (Askeleittain 2005.)

Toinen haastatteluissa mainittu ohjelma on Tunnemuksuu. Peltosen ja Kullberg-Turtiaisen mukaan ohjelman tarkoitus on opettaa lapselle tunnetaitoja ja empaattisuutta. Keinoina käytetään leikkejä, satuja, kuvallista ilmaisua sekä draamaa. Tunnemuksuu koostuu 12 kokonaisuudesta, ja se on käytössä päiväkodeissa, kouluissa ja kerhoissa. (Peltonen & Kullberg-Turtiainen 2010.)

Myös sanoitus, joka on yksi tunnekasvatuksen osa-alue, nostettiin esille haastatteluissa. Cacciatoren (2007) mukaan tunteista puhumisen taitoa on mahdollista harjoitella, sillä vain harvalla kyseinen taito on luonnostaan. Tunteista on puhumalla mahdollista saada vähemmän hallitsevia ja pelottavia. Tunteiden nimeäminen antaa lapselle arvokkaita työkaluja haastavien tunteiden käsittelyyn. (Cacciatore 2007, 55, 109.) Myös Webster-Stratton (2006) puhuu tunteiden sanoituksesta. Hänen mukaansa aikuisen on mahdollista parantaa lapsen tunteiden tunnistamiskykyä nimeämällä ja kuvailemalla lapsen tunteita esimerkiksi leikkimistilanteissa. Tunteiden kommentointi on tehokas tapa auttaa lasta yhdistämään tunnetila oikeaan sanaan ja näin ollen kasvattaa tunteisiin liittyvää sanavarastoa. Aikuinen voi esimerkiksi kommentoida lapsen vaikuttavan iloiselta, turhautuneelta tai kireältä. Näin lapsi oppii vähitellen itsenäisesti ilmaisemaan omia tunteitaan muille. Aikuisen kielteisistä tunteista tekemiin kommentteihin on myös hyödyllistä yhdistää myönteiset selviytymiskeinot. Aikuinen voi toteuttaa tämän esimerkiksi toteamalla lapsen näyttävän turhautuneelta ja lisäämällä huomaavansa hänen silti pysyvän rauhallisena ja yrittävän uudelleen. (Webster-Stratton 2006, 36.) Haastatteluista kävi ilmi, että päiväkodissa tunnetaitoa kehitetään myös erilaisilla tunteisiin viittaavilla ilmauksilla, jotka kulkevat usein mukana puheessa, kuten ”miltähän toisesta tuntuu?”

Et niinku löytäis niit positiivisia keinoja, et se kiukuntunne sinällä on ihan ok, mut se et se ei sais kasvaa niin suureks, et sä satutat itseäs tai sä satutat muita tai että tavarat lentää. Et se ei oo ok siinä kiukussa. (Työntekijä 5)

Eräessä päiväkodissa tunteiden käsittely oli jaettu koko vuoden mittaiseksi prosessiksi, joka jakautui kuukausien mukaan. Päiväkodissa oli tunnehuone, joka rakennettiin kuukausittain erilaiseksi. Näin käsiteltiin yksi tunne joka kuukausi. Tunteisiin tutustumiseen käytettiin esimerkiksi juttelua, piirtämistä,

satuja ja musiikkia sekä ilme- ja tunnekortteja. Tavoitteena oli oppia nimeämään ja tunnistamaan erilaisia tunteita sekä ilmaisemaan niitä hyväksytyllä tavalla. Lisäksi tunnehuoneessa keskityttiin pettymyksensietokyvyn kehittämiseen sekä ristiriitojen käsittelyyn. Perustana tunteiden tunnistamisen tärkeydelle on sen moninainen vaikutus lapsen elämän eri osa-alueisiin: se on tärkeää ehjän persoonallisuuden kehittymiselle ja perusta kaikelle oppimiselle. Lisäksi omien tunteiden tunnistaminen ja hyväksyminen auttaa myös hyväksymään muiden tunteita ja ymmärtämään niitä. Taito asettua toisen asemaan puolestaan kehittää lapsen empatiakykyä, joka osaltaan on yksi tärkeä tunnetaitoihin kuuluva osa-alue. (Tunnehuone, 2004.)

Eräs työntekijäpari nosti esiin heillä käytössä olevan kiukkutuolin, johon saa asettua istumaan, kun tuntee kiukun nousevan.

Ja sit meil on semmonen kiukkutuoli, et se on niinku ihan ok, että sä tunnet sen tunteen, mutta mee sinne ja oo hetken aikaa sen kiukun kanssa, et se ei räjähdä ketään päin, sua ittees eikä muita. (Työntekijä 5)

Toisessa päiväkodissa oli käytössä hyödylliseksi osoittautunut kiukkukori, joka sisälsi kuvia tai esineitä, jotka auttoivat pääsemään kiukusta. Kiukkukori sisälsi muun muassa kuulosuojaimet, muovailuvahaa puristelemiseen, pehmeän luurangon, puhelinluettelon sivujen repimistä varten ja kuvia leikistä. Edellä mainittujen lisäksi korissa oli myös ruoka- ja juomakuva, joiden avulla oli mahdollista miettiä, oliko kiukun syy esimerkiksi jano tai nälkä.

6.2 Toimiminen tilanteissa, joissa lapsi käyttäytyy aggressiivisesti

Perusteellisen ennakkoinnin ja tarkan struktuurin avulla on mahdollista ennaltaehkäistä monta aggression purkausta. Aina kuitenkin ennaltaehkäisy ei ole mahdollista. Haastattelujen pohjalta kokosimme yhteen toimintatavat, jotka haastateltavamme ovat todenneet hyödyllisiksi lapsen tulistuessa.

6.2.1 Ennakoinnin ja struktuurin tärkeys

Strukturilla tarkoitetaan rakennetta, jonka ylläpitämiseen kuuluu johdonmukaisuus päivän toimintojen, tilojen ja ihmisten suhteen. Strukturin avulla lapsi kykenee ennakoimaan ja oppimaan päiväkotiympäristön tilanteiden kulkua. Kun lapsi hahmottaa päivän kulun ja rakenteen, hänen on helpompi ennakoida tulevia tapahtumia ja jäsentää omaa toimintaansa sekä itseensä kohdistuvia odotuksia. Samoin lapsen on myös helpompi ymmärtää muiden ympärillään toimivien ihmisten käyttäytymistä. Ennakoinnilla on positiivinen vaikutus paitsi käsitteiden ja kielen kehittymiseen myös käyttäytymisen suuntaamisen ja muistin rakenteiden vahvistumiseen. Myös lapsen kokemus sosiaalisen ympäristön pysyvyydestä on osa strukturia. Tähän kuuluvat hoitoaikojen vaihtelevuus, päivähoitoryhmän rakennemuutokset ja henkilöstön pysyvyys. Näillä tekijöillä on suuri painoarvo useita ongelmatilanteita ehkäisevinä tukitoiminä. (Heinämäki 2004, 37, 70.)

Jos nyt halutaan määritellä, niin se ennakointi on jo sitä puuttumista. (Työntekijä 4)

Myös haastatteluissamme ilmeni, että ennakoinnilla ja tutulla päivärytmillä on suuri merkitys aggressiivisen käyttäytymisen esiintymiseen. Strukturi auttaa jäsentämään lapsen sisäistä kaaosta. Hyvänä apuna päivärytmin seuraamiseen mainittiin esimerkiksi päivä- ja viikkojärjestyskuvat sekä tikku-ukot. Kuvat siis jäsentävät lapsen toimintaa ja auttavat kaoottisen ajatustulvan selkiyttämisessä. Iso osa strukturia ovat selkeät säännöt ja ohjeet. Lapsen täytyy tietää, mitä häneltä edellytetään ja mihin jokin tietty työskentely päättyy. Lapsi siis tietää, mitä missäkin tilanteessa tapahtuu. On tärkeää huolehtia, että lapsi toimii annettujen ohjeiden mukaisesti.

– – on kauheen tärkeää se, että aikuinen on koko ajan paikalla ja sit aikuinen on ikään kuin sillain herkkänä, et ku näkee, oppii tunteen sen lapsen, et nyt kohta pamahtaa, niin puuttuu siihen jo ennen kun sitä käy. (Työntekijä 6)

Ennakointi kulkee päiväkodin toimissa mukana koko päivän. Esimerkiksi leikkitilanteissa lapselle näytetään jäljellä oleva leikkiaika kellolla, sormilla, tiimalasilla tai kynällä piirtämällä.

– – tiedetään että aina sille yhdelle lapselle sen leikin lopettaminen on esimerkiksi hankalaa, ni sitten sitä aletaan ennakoimaan jo aikasin että – –vaikka näytetään sormella, että tämmönen pieni pätkä aikaa, nyt on tämmönen, nyt lähdetään. (Työntekijä 1)

Myös Greene (2006) nostaa esiin ennakkoinnin tärkeyden. Useimmat raivokohtaukset on hänen mukaansa mahdollista ennakoita. Tämä tarkoittaa sitä, että niihin johtavat ongelmat voidaan usein ratkaista ennen kuin kohtaaminen syntyy. Jokaisen lapsen kohdalla on mahdollista tunnistaa noin viidestä kymmeneen laukaisijaa, jotka aikaansaavat raivokohtauksia viikoittain. (Greene 2006, 80.)

Greene on määritellyt kolme vaihtoehtoa eli suunnitelmaa, jotka aikuisella on käytössään lapsen kanssa esiintyvän ongelman tai toteutumattoman odotuksen ratkaisemiseksi. Suunnitelmiin viitataan nimillä A-, B- ja C-suunnitelma. A-suunnitelma tarkoittaa aikuisen tahdon mukaan toimimista, mikä voi nostattaa kiukkukohtauksen todennäköisyyttä. C-suunnitelmalla taas tarkoitetaan, että aikuinen antaa periksi ja lakkaa edellyttämästä oman odotuksensa toteutumista, jolloin kiukkukohtauksen syntymisen mahdollisuus poistuu. B-suunnitelma puolestaan tähtää yhteistoiminnalliseen ongelmanratkaisuun tavalla, joka vähentää kiukkukohtauksen todennäköisyyttä. Tämä tarkoittaa lapsen ja aikuisen välillä käytävää keskustelua, jonka tarkoituksena on löytää molempia osapuolia tyydyttävä ratkaisu. Kyse on siis kumpaakin osapuolta kunnioittavasta neuvottelusta. Suunnitelman toteutuessa lapsi tottelee aikuista, koska he ovat neuvotelleet tilanteen ratkaisun keskenään. Motivaationa ei siis ole rangaistuksen välttäminen, vaan molempien tahojen hyväksymät ratkaisut. B-suunnitelmasta on olemassa kahta eri tyyppiä. Ensimmäinen niistä on suunnitelma hätätilanteen varalle, joka otetaan käyttöön vasta kun huomataan, että lapsi alkaa tulistua. Toinen vaihtoehto on ennakoiva suunnitelma, jolla saadaan todennäköisemmin pysyviä ratkaisuja. Tällä siis pyritään ratkaisemaan ongelma jo ennen kuin se tulee esille eikä jäädä odottelemaan varsinaisen raivokohtauksen puhkeamista. B-suunnitelman ennakoiva suunnitelma tähtää siis aggressiivisen käyttäytymisen ennaltaehkäisyyn. (Greene 2006, 86–87, 106–107, 126.)

6.2.2 Toimintatavat lapsen käyttäytyessä aggressiivisesti

Kiukkuava lapsi tarvitsee aikuisesta turvallisen vastuunkantajan, sillä hän itse on epävarma siitä, kuinka tilanteessa tulisi toimia. Tulistuessaan lapsi on huolissaan ja poissa tolaltaan, sillä hän ei tiedä, mikä on siinä tilanteessa oikea tai väärä ratkaisu. Aikuinen voi hyödyntää käytöksessään varmaa ja jämäkkää otetta. Mikäli lapsi ei pysty kuuntelemaan tai neuvottelemaan, aikuisen tulee antaa hänelle vastaukset ystävällisesti mutta jämpästi toiminnan kautta. Lapselle on tarpeen viestittää, että aikuiset tietävät, mitä tekevät ja ovat lapsen puolella, joskaan eivät hyväksy tämän käytöstä. Lapsen on koettava, että hänen paha mielensä on kuultu. Myötätuntoisuus ja varmuus siitä, että hänen näkökulmansa on kuultu, auttavat lasta rauhoittumaan. (Cacciatore 2008, 36–37.)

Lapsen käyttäytyessä aggressiivisesti avainsanaksi nousee siis työntekijän oma rauhallisuus. Haastatteluissamme painotettiin, että vaikka tilanne olisi kuinka kaaottinen tahansa, työntekijän on onnistuttava säilyttämään hermonsä ja samaan aikaan pysyttävä napakkana. Jos lapsen käytös ei ole liian uhkaavaa tai toisia vahingoittavaa, voi kokeilla kolmeen laskemista. Esimerkiksi lapsen heitellessä tavaroita aikuinen voi ilmaista lapselle, että tällä on aikaa rauhoittua, kunnes aikuinen on laskenut kolmeen. Jos raivokohtaus ei kolmoseen mennessä ole laantunut, lapsi vietään pois leikki-tilanteesta.

Aikuisen tehtävä on pysäyttää tilanne ja keskustella lapsen pahasta olostaan. Haastateltaviemme mukaan aikuinen voi myös ohjata lapsen jäähyille tai rauhoittumispenkille. Hyvä keino on tarjota lapselle tila rauhoittua ja valita tälle miellyttävää puuhaa. Jos lapsen käytös on toisia uhkaavaa, lapsi täytyy pysäyttää esimerkiksi ottamalla häntä kädestä kiinni. Yksi haastateltavamme painotti, että on tärkeää viestittää lapselle, että ”satuttaa ei saa –säännöstä” ei tingitä.

Haastatteluissa mainittiin myös kiinnipito eli fyysinen holding. Tällä tarkoitetaan tilannetta, jossa aikuinen pitää kiinni lapsesta ja suojelee ja estää tätä tuhoamasta ympäristöä ja itseään. Holdingin aikana aikuinen siis kantaa lapsen

tuhoavaa tunnetta ja ottaa siitä vastuun ja tällä tavoin suojelee lasta pelottavalta tunteiden ylivallalta (Hellstén & Pihlaja 1999, 63–64.)

– – oli tilanteita, joissa sä jouduit pitelemään. Et niissä tilanteissa piti olla kaks aikuista. Ja siin pitelemisessä on oleellista, että sitä tehdään silloin, jos ne aikuiset uskoo ja luottaa siihen hommaan. – – Et se on pitkälinen prosessi, et joskus se kestää puolisen tuntia. – – se laps saa selkeesti fyysiset rajat, ni tän prosessin jälkeen niin huomaa, et se laps on sit ihan niin kun toinen. Et hän on saanu tavallaan sen seinän, että tähän se nyt loppuu. (Työntekijä 5)

Hyvänä keinona esiin nostettiin myös niin kutsuttu AVEKKI-menetelmä, joka internetsivujen mukaan on väkivallan ehkäisyyn ja hallintaan tarkoitettu toimintatapamalli. AVEKKI huomioi yksilön kunnioittamisen, kivuttomuuden sekä työturvallisuuden. Menetelmä pyrkii vuorovaikutuksen avulla väkivaltaisen ja aggressiivisen käyttäytymisen ymmärtämiseen ja kohtaamiseen. (AVEKKI-internetsivut.)

6.2.3 Aggressiivisen tilanteen läpikäyminen

Suuren tunteenpurkauksen jälkeen tapahtunut tilanne on tarpeen käsitellä kaikkien paikallaolijoiden kanssa. Cacciatore (2007) kehottaa selvittelemään asiaa ja keskustelemaan siitä vasta kun on varmaa, että suurin tunnekuuhu on ohitettu. Jälkeenpäin on hyvä todeta, mitä todella tapahtui ja muistuttaa, että tunteet menevät aina varmasti ohi. Kun tilanteesta on keskusteltu tarpeeksi ja mahdollisista seuraamuksista on sovittu, on tarpeen todeta, että asia on loppuun käsitelty. Jos on tarpeen, lapselle voi antaa vielä hetken rauhoittumisaikaa tai mahdollisuuden purkaa energiaa esimerkiksi liikuntaan. On hyvä antaa lapselle positiivista huomiota kehumalla tai kiittämällä häntä siitä, että hän pystyi rauhoittumaan. (Cacciatore 2007, 69.)

Myös haastateltavamme pitivät tärkeänä, että jokainen aggressiivinen purkaus käydään läpi paitsi lapsen itsensä myös muiden ryhmäläisten kanssa. Näin muutkin lapset kuulevat ja oppivat, että asiat hoidetaan loppuun puhumalla. Tilannetta läpikäydessä on hyvä miettiä yhdessä, mitä olisi ollut mahdollista

tehdä toisin ja mikä olisi ollut parempi ratkaisumalli tilanteelle. Jos lapsi pystyy, on hyvä keskustella pahasta olost.

Tietysti jos aikuiset ei oo siinä aktiivisesti mukana, niin – – sit sulla ei oo kavereita kohta, jos sää aina käyttäydyt aggressiivisesti. Ei kukaan halua leikkiä sellasen lapsen kanssa. Et sen takia tarvitaan niitä aikuisia lähelle, jotka sitten käy niitä tilanteita lävitte, että mitä tapahtu, miksi tapahtu ja on sit siinä ohjaamassa ja opastamassa, että siitä lapsesta löytyy myös niitä mukaviakin taitoja, et on kaverin kanssa kiva leikkiä. (Työntekijä 3)

Tunteiden nimeäminen nostettiin yhdeksi tilanteen purkamisvaiheeksi. Tällöin mietitään, mikä tunne oli kyseessä, kun aggressio purkautui. Työntekijä voi lähestyä aihetta esimerkiksi seuraavilla lauseilla: ”Sinä olet varmaan vihainen” tai ”Minä olen nyt sinulle vihainen, koska...”

Lopuksi aikuisen tulee ohjata lapsi eteenpäin tilanteesta ja auttaa tätä saamaan jälleen kiinni päivän toimista.

6.3 Työntekijän jaksaminen

Sosiaalisesti ja emotionaalisesti vaikeuksissa olevan lapsen kanssa työskentely vaatii työntekijältä paljon. Työssä ovat mukana sekä työntekijän että lapsen omat sekä koko työyhteisön tunteet. Monet eri tekijät vaikuttavat työyhteisöön: johtamiskulttuuri, työntekijät, työn tavoitteet ja luonne. Työntekijä on poikkeuksetta sidoksissa työyhteisöönsä. On tärkeää, että työntekijän osaaminen ja henkilökohtaiset ominaisuudet yhdistyvät eheäksi kokonaisuudeksi, sillä jokaisella yhteisön toimijalla on oma merkityksensä lapsen kasvuun ja kehitykseen. (Pihlaja 1999, 135.)

Haastatteluissamme kartoitimme työntekijöiden työssäjaksamista edesauttavia keinoja. Jokaisessa haastattelussa nostettiin esiin työyhteisön tärkeys: työtä tehdään yhdessä, ja työtovereiden tuella on tärkeä rooli arjessa jaksamisen kannalta. Työntekijät tukevat toisiaan ja keskustelevat yhdessä työkentän tapahtumista. Oma työ ohjautuu siis yhdessä toimien. Tiimipalaverit ovat hyviä

hetkiä käydä asioita läpi työtovereiden kanssa, joskaan niille ei aina tunnu löytyvän tarpeeksi aikaa. Myös johtajan tukea kuvattiin tärkeäksi tekijäksi.

Se on tärkein voimavara tämmösten lasten kanssa, et se tiimi olis semmonen, jolla olis samat linjat asioiden kanssa ja niist on niin kun puhuttu myös etukäteen ja myös, et - - niistä tunteista voidaan sitten puhua jälkikäteen. Et on työnohjausta ja sitten että istutaan yhdessä alas ja työstetään niitä. Koska ne nostattaa paljon kaiken näköstä. (Työntekijä 5)

Että oltais sillain, että vedettäis yhtä köyttä. Mut ei se yhteinen köysi löydy, jos ei sul oo sitä yhteistä aikaa punoo sitä köyttä. (Työntekijä 5)

Työyhteisön lisäksi tärkeänä voimavarana mainittiin erilaiset yhteistyötahot ja asiantuntijatuki. Näistä puhuttaessa viitattiin esimerkiksi mahdollisuuteen konsultoida neuropsykiatrisen puolen edustajaa. Myös perheneuvolasta on mahdollista saada konsultointiapua esimerkiksi puhelimitse. Lisäksi lasten vanhempien kanssa keskusteleminen nähtiin oleellisena asiana.

Haastateltavat pitivät työnohjausta merkittävänä voimavarana. Sen saamisen vaikeutta kuitenkin painotettiin: työnohjausta täytyy erikseen anoa ja siltikin sen saaminen on epävarmaa. Yksikään haastattelemistamme työpareista ei ollut saanut työnohjausta joka vuosi.

Et tämmönen työnohjaus on sit sillain kiva, et siin ollaan sit kaikki yhtä aikaa ja kuullaan kaikkien ne näkökulmat ja kokemukset ja tuntemukset. Et sitä kyllä tarttis. Että hirveen vähän on sitä aikaa, et sä voit tiiminä olla pöydän ääressä ja puhua ja käydä tämmösiä asioita läpi. (Työntekijä 5)

Yleisesti oltiin sitä mieltä, että erilaiset alaan liittyvät koulutukset ja kirjallisuus auttavat kartuttamaan työelämän teoriatietoja ja keinoja sekä kehittämään ammattitaitoa entisestään. Myös oman työkokemuksen myötä työssä jaksaminen helpottuu: uutta opittavaa ei enää tule eteen jatkuvasti, vaan arjen keinoja on mahdollista ammentaa menneistä työvuosista.

Yhdessä haastattelussa todettiin, että jaksakseen aikuisen tulee olla henkisesti hyvinvoiva. Työntekijän oma elämä ei saa olla liian solmussa, sillä työelämässä kohdatut asiat saattavat olla henkisesti hyvinkin kuormittavia. Eräs työpari totesi

myös omien harrastuksien tärkeyden ja niiden vaikutuksen työelämästä irtaantumiseen ja omaan jaksamiseen.

Ja sit tarttee niin kun pitää omasta vapaa-ajasta huolta, et siel on niin kun semmosia asioita, jotka on ihan täydellinen vastapaino tälle, niin siit saa kans sen voiman sitten että jaksaa siinä arjessa täällä. Et sen mä koen, et on tosi tärkeetä pitää ittestään huolta. (Työntekijä 5)

Eriyisen tärkeiksi keinoiksi koettiin nauru ja huumori sekä omat letkautukset, jotka myös osaltaan keventävät työntekijän työpäivää. Lisäksi mainittiin oman asenteen ja motivaation merkitys työtä ja työyhteisöä kohtaan sekä halu kehittää omaa ammattitaitoaan.

7 JOHTOPÄÄTÖKSET

Lasten normaalista poikkeava aggressiivinen käyttäytyminen on hyvin kirjava ilmiö. Haastattelutulokset keskittyivät lähinnä ilmiön ulospäin suuntautuvaan luonteeseen, jossa korostui erityisesti fyysinen tapa purkaa aggressiota. Fyysinen reagointi on epäilemättä aggressiivisuuden muodoista näkyvin. Juuri siksi haastatteluissa käytetyt esimerkit liittyivätkin enimmäkseen tähän fyysiseen aggressiivisuuteen. Vaikka kaikki aggressiivisuus ei välttämättä näy selkeästi ulospäin, se ei tarkoita, että piilossa tapahtuva, mahdollisesti proaktiivinen aggressiivisuus kuten uhkailu, olisi yhtään sen hyväksyttävämpi aggressiivisuuden muoto. Kaikkeen aggressiiviseen käyttäytymiseen tulee puuttua, jotta lapsi saa paremmat käyttäytymismallit toimintaansa.

Haastatteluista kävi ilmi, että aggressiivista käytöstä ilmenee etenkin siirtymätilanteissa sekä odottamattomissa muutoksissa. Myös aikaisemmin mainitsemistamme syistä aiheutuva turhautuminen nostettiin merkittäväksi tekijäksi. Kaiken kaikkiaan tavat, joilla aggressiivisuus näkyy päiväkodissa, ovat hyvin yhteneväisiä teoriasta esiin nousseen tiedon kanssa.

Haastateltavat esittelivät monipuolisesti päiväkodissa käytössä olevia keinoja aggressiivisesti käyttäytyvän lapsen kohtaamiseen. Havaitsimme käytössä olevaan tunnekasvatukseen ja sosiaalisen kanssakäymisen kehittämiseen liittyviä valmiita toimintamalleja, joita on mahdollista hyödyntää kaikenlaisissa eri päiväkotiryhmissä. Erityisesti vastauksissa painotettiin ennakoinnin ja struktuurin merkitystä lapsen päivärytmin selkeyttämiseen ja aggressiivisen käyttäytymisen ennaltaehkäisyyn. Tähän lukeutuu myös useaan otteeseen mainittu toiminnan porrastaminen, jolla vältetään odottelun aiheuttamaa turhautumista. Lisäksi mainittiin realististen tavoitteiden asettaminen ja niiden tärkeys lapsen itsetunnon vahvistumiselle onnistumisen hetkien kautta.

Tutkimustuloksia ei voi yleistää, sillä tutkimuksemme oli otokseltaan pieni. Lisäksi vastaukset koostuivat haastateltavien omista näkemyksistä. Kuitenkin Hirsjärven ym. (2009, 231) mukaan tutkimus on reliaabeli, jos eri lähteitä käytettäessä saadaan sama tulos. Haastattelumme tulokset olivat keskenään

hyvin yhtenäiset, ja niissä nostettiin esiin samoja asioita. Lisäksi myös käyttämämme teoria ja aikaisemmat tutkimukset tukivat haastattelutuloksia. Tämän perusteella voimme siis todeta, että toteuttamamme tutkimus on luotettava.

Hirsjärven ym. (2009, 231) mukaan päteväksi eli validiksi voidaan määritellä tutkimus, jossa on onnistuttu mittaamaan juuri sitä, mitä on ollut tarkoituskin. Tutkimustuloksistamme selvisivät juuri ne asiat, joita oli tarkoitus tutkia. Koemme, että haastattelu tiedonkeruumenetelmänä oli tutkimuksen kannalta paras mahdollinen, koska se mahdollisti aiheen tarkan fokusoinnin.

Pyrimme suorittamaan tutkimuksemme eettisiä periaatteita kunnioittaen. Eettisesti suoritettussa tutkimuksessa on kerätty tietoa ainoastaan tutkimukseen liittyviin käyttötarkoituksiin. Tutkimukseen osallistuvilla tiedonantajilla tulee olla selkeä käsitys, mitä varten tietoja kerätään ja miten niitä tullaan hyödyntämään. Heidän anonymiteettinsä on turvattava, ja näin ollen luottamuksellisuus onkin iso osa eettistä tutkimusta. (Koivula, Suihko & Tyrväinen 2003, 53.) Toteutimme tutkimuksemme muun muassa edellä mainittuihin lähtökohtiin pohjaten. Tästä esimerkkinä on tapamme viitata haastateltaviin lainauksien yhteydessä neutraaleilla määreillä. Lisäksi haastateltavien valinta on perustunut heidän omaan vapaaehtoisuuteensa, ja olemme alusta alkaen pyrkineet luomaan heille realistisen kuvan opinnäytetyömme tarkoituksesta.

8 POHDINTA

Opinnäytetyömme aiheen laajuudesta johtuen tiedon rajaaminen tuotti päänsäivää. Aggressiivisuus on ilmiönä hyvin yksilöllinen. Siihen liittyvät syyt ja sen ilmeneminen ovat jokaisen yksilön kohdalla riippuvaisia hänen taustastaan. Siksi lähdimme käsittelemään aihetta juuri haastattelusta saadun materiaalin perusteella ja kaikista keskeisimmän teorian tiedon kautta.

Suunnittelun tärkeys korostui jo työmme alkuvaiheessa. Hyvin laaditun rungon ansiosta opinnäytetyön työstäminen helpottui huomattavasti. Vaikka suunnitelma muovautui tekemisen myötä, säilyi lähtökohtamme silti samana koko opinnäytetyöprosessin ajan.

Opinnäytetyötä tehtäessä oli mahdotonta lähteä kartoittamaan lasten aggressiivisuutta kovin yksityiskohtaisesti ja monesta eri perspektiivistä, joten päädyimme keskittymään työntekijän näkökulmaan. Aihe tarjoaakin laajat lisätutkimusmahdollisuudet eri näkökantoihin keskittyen. Erityisen mielenkiintoista olisi ollut perehtyä lasten vanhempien ja päiväkodin henkilökunnan kasvatuskumppanuuteen. Kiintoisaa olisi ollut myös keskittyä eri yhteistyötahoihin, jotka ovat osaltaan tukemassa aggressiivisesti käyttäytyvän lapsen ja hänen perheensä arkea.

Aggressiivisesti käyttäytyvien lasten kanssa on siis tekemisissä monia eri tahoja lapsen perheen ja päiväkotiryhmän lisäksi. Kuten jo johdannossa totesimme, aggressiivisesti käyttäytyviä lapsia eivät kohtaa ainoastaan integroitujen ryhmien aikuiset. Eräs työntekijäpari esittikin, että koko päiväkodin henkilökunnalla olisi toivottavaa olla rohkeutta puuttua aggressiiviseen käyttäytymiseen ryhmäraajat ylittäen. Olemme sitä mieltä, että tilanteessa on hyvä saada tukea toisilta työntekijöiltä. Asiaan perehtymällä työntekijän on helpompaa nähdä aggressiivisen käyttäytymisen taakse ja toimia. Tieto lisää varmuutta ja luottamusta omaan itseen kohdatessa lapsen voimakkaita tunteenpurkauksia. Nimenomaan aikuisen itseluottamus ja kyky toimia rohkeasti ovat asioita, joita lapsi tunnekuohunsa vallassa kaipaa. Aikuisen tulee luoda

lapselle tunne, että tämä on turvassa ja voi luottaa aikuisen avulla omaan kykyynsä selviytyä vaikeastakin tilanteesta.

Vaikka lapsen aggressiivisuus voi olla työntekijälle ahdistava ja jossain määrin kuormittava ilmiö, on osattava nähdä lapsi käyttäytymisen takaa. Haastavasta käytöksestä huolimatta on muistettava, että lapsi ei käytäyty aggressiivisesti syyttä vaan taustalla piilee erinäisiä tekijöitä. Jokaisesta lapsesta löytyy omat, rakastettavat puolensa, jotka tuovat iloisia hetkiä päiväkodin arkeen. Haastateltavat korostivat nimenomaan lapsesta aidosti välittämistä, vaikka tämän käytöstä saattaakin paikoitellen olla vaikea kohdata. Eräs haastateltavistamme tiivistä tunteen haastavia lapsia kohtaan erittäin kuvaavasti:

Elikkä he ovat niitä meidän... vielä erityisempiä, sydäntä lähellä olevia. Kyllä ne muutkin voi muistaa myöhemmin, mutta nämä jäävät meidän mieliin. Näin se vaan aikuisten oikeesti on, ne vie sydämen sitten mennessään. (Työntekijä 2)

LÄHTEET

- Alatalo, L. & Huovinen, T. 2008. Yksilöllinen aggressiivisuus. Laadullinen haastattelututkimus lasten aggressiivisesta käyttäytymisestä ja sen kohtaamisesta päiväkodissa. Pro Gradu. Oulun Yliopisto.
- Aro, T. & Adenius-Jokivuori, M. 2004. Sosiaaliset taidot ja itsetunto. Teoksessa Sinkkonen, T., Aro, T., Ahonen, T. & Ketonen, R. (toim.) *Joko se puhuu? Kielenkehityksen vaikeudet varhaislapsuudessa*. Juva: WS Bookwell Oy.
- Askeleittain. 2005 Suomen psykologien kustannus. [WWW-sivu]. Luettu 4.10.2010. <http://www psykologienkustannus.fi/askeleittain/index.html>
- Avekki-internetsivut. Savonia ammattikorkeakoulu. [WWW-sivu]. Luettu 4.10.2010. <http://webd.savonia-amk.fi/projektit/markkinointi/avekki/>
- Brendgen, M., Vitaro, F., Boivin, M., Dionne, G. & Pérusse, D. 2006. Examining Genetic and Environmental Effects on Reactive Versus Proactive Aggression. *Developmental Psychology* 42(6), 1299–1312.
- Broberg, A., Almqvist, K. & Tjus, T. 2005. *Kliininen lapsipsykologia*. Helsinki: Edita Prima Oy.
- Cacciatore, R. 2007. *Aggression portaat. Opetusmateriaali kouluille*. Vammalan Kirjapaino Oy.
- Cacciatore, R. 2008. *Kiukkukirja: aggressiokasvattajan käsikirja - vauvasta kouluikään*. Helsinki: Priimuspaino Oy.
- Coccaro, E. 1996. Neurotransmitter Correlates of Impulsive Aggression in Humans. Teoksessa Ferris, C. & Grisso, T. (toim.) *Annals of the New York Academy of Sciences. Volume 794. Understanding Aggressive Behavior in Children*.
- Coie, J., Dodge, K., Terry, R. & Wright, V. 1991. The Role of Aggression in Peer Relations: An Analysis of Aggression Episodes in Boys' Play Groups. *Child Development* 62 (4), 812-826.
- Connor, D. & Steingard, R. 1996. A Clinical Approach to the Pharmacotherapy of Aggression in Children and Adolescents. Teoksessa Ferris, C. & Grisso, T. (toim.) *Annals of the New York Academy of Sciences. Volume 794. Understanding Aggressive Behavior in Children*.
- Dodge, K. 1980. Social Cognition and Children's Aggressive Behavior. *Child Development* 51, 162-170.
- Dolto, F. 2006. *Lapsuuden taitekohdat*. Tampere: Tampereen Yliopistopaino Oy Juvenes Print.
- Eichelman, B. & Hartwig, A. 1996. Discussion: Biological Correlates of Aggression. Teoksessa Ferris, C. & Grisso, T. (toim.) *Annals of the New York Academy of Sciences. Volume 794. Understanding Aggressive Behavior in Children*.

Gartner, J. & Whitaker-Azmitia, P. 1996. Developmental Factors Influencing Aggression. Animal Models and Clinical Correlates. Teoksessa Ferris, C. & Grisso, T. (toim.) Annals of the New York Academy of Sciences. Volume 794. Understanding Aggressive Behavior in Children.

Gouze, K. 1987. Attention and Social Problem Solving as Correlates of Aggression in Preschool Males. *Journal of Abnormal Child Psychology* 15 (2), 181-197.

Greene, R. 2006. Tulistuva lapsi: uusi lähestymistapa helposti turhautuvien ja joustamattomien lasten ymmärtämiseen ja kasvattamiseen. Keuruu: Otavan Kirjapaino Oy.

Grisso, T. 1996. Introduction: An Interdisciplinary Approach to Understanding Aggressive Behavior in Children. Teoksessa Ferris, C. & Grisso, T. (toim.) Annals of the New York Academy of Sciences. Volume 794. Understanding Aggressive Behavior in Children.

Haapasalo, J. 2005. Periytykö väkivaltainen käyttäytyminen sosiaalisesti. *Suomen lääkärilehti* 60 (45), 4611–4615.

Heinämäki, L. 2004. Erityinen tuki varhaiskasvatuksessa. Erityispäivähoito – Lapsen mahdollisuus. Saarijärvi: Gummerus Kirjapaino Oy.

Hellstén, E. & Pihlaja, P. 1999. Päiväkodin hoidolliset mahdollisuudet. Teoksessa Ulos umpikujasta. Miten auttaa tunnehäiriöistä lasta. Toim. Sinkkonen, J. & Pihlaja, P. Porvoo: WSOY.

Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2009. Tutki ja kirjoita. Hämeenlinna: Kariston Kirjapaino Oy.

Kainulainen, M. 2006. Pedagoginen suhde erityisopetuksessa. *Sosiaalipedagoginen aikakauskirja* 7 (2006), 9–26

Keltikangas-Järvinen, L. 1985. Aggressiivinen lapsi. Miten ohjata lapsen persoonallisuuden kehitystä. Keuruu: Kustannusyhtiö Otavan painolaitokset.

Keltikangas-Järvinen, L. 2010. Sosiaalisuus ja sosiaaliset taidot. Juva: WS Bookwell Oy.

Kirves, L. & Stoor-Grenner, M. 2010. Kiusaavatko pienetkin lapset? Helsinki: Mannerheimin lastensuojeluliitto & Folkhälsan.

Koivula, U-M., Suihko, K. & Tyrväinen, J. 2003. Mission: Possible. Opas opinnäytteen tekijälle. Tampere: Pirkanmaan ammattikorkeakoulu.

Kokko, K. 2009. Aggressiivisuus persoonallisuuteen liittyvänä toimintatapana. Teoksessa Meitä on moneksi. Persoonallisuuden psykologiset perusteet. Metsäpelto, R-L. & Feldt, T. (toim.) Juva: WS Bookwell Oy,

Laine, K. & Neitola, M. 2002. Lasten syrjäytyminen päiväkodin vertaisryhmästä. Turku: Painosalama Oy.

Lönnqvist, J., Henriksson, M., Isometsä, E., Marttunen, M. & Heikkinen, M. 2007. Itsetuhokäyttäytyminen. Teoksessa Psykiatria. Lönnqvist, J., Heikkinen, M., Henriksson, M., Marttunen, M. & Partonen, T. (toim.) Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Nurmi, Ahonen, Lyytinen, Lyytinen, Pulkkinen & Ruopila. 2006. Ihmisen psykologinen kehitys. Helsinki: WSOY Oppimateriaalit Oy.

Minkkinen, T. 1986. Lasten aggressiivinen käyttäytyminen päiväkodissa. Pro Gradu. Tampereen Yliopisto.

Peltonen, A. & Kullberg-Piilola, M. Tunnemuksu ja Mututoukka – tunnetaito-ohjelma. [WWW-sivu]. Luettu 4.10.2010. <http://www.tunnetaidot.com/>

Pihlaja, P. 1999. Työntekijä ja lapsi. Teoksessa Ulos umpikujasta. Miten auttaa tunnehäiriöistä lasta. Sinkkonen, J. & Pihlaja, P. (toim.) Porvoo: WSOY.

Pihlaja, P. 2005. Sosiaalis-emotionaaliset vaikeudet lapsuudessa. Teoksessa Pihlaja, P. & Viitala, R. (toim.) Eryityskasvatus varhaislapsuudessa. Werner Söderström Osakeyhtiö.

Pulkkinen, L. 1994. Emootio sääätely kehityksessä. *Psykologia* 29 (6), 404–418.

Räsänen, E. 2004. Tunne-elämän ja käyttäytymisen häiriöt. Teoksessa Lasten- ja nuorisopsykiatria. Moilanen, I., Räsänen, E., Tamminen, T., Almqvist, F., Piha, J. & Kumpulainen, K. (toim.) Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Salmivalli, C. 2005. Kaverien kanssa. Vertaissuhteet ja sosiaalinen kehitys. Keuruu: Otavan Kirjapaino Oy.

Sinkkonen, J. 1999a. Lapsen psyykkinen kehitys. Teoksessa Ulos umpikujasta. Miten auttaa tunnehäiriöistä lasta. Toim. Sinkkonen, J. & Pihlaja, P. Porvoo: WSOY.

Sinkkonen, J. 1999b. Lastenpsykiatrisen diagnostiikka. Teoksessa Ulos umpikujasta. Miten auttaa tunnehäiriöistä lasta. Toim. Sinkkonen, J. & Pihlaja, P. Porvoo: WSOY.

Sinkkonen, J. 2008. Mitä lapsi tarvitsee hyvään kasvuun. Juva: WS Bookwell Oy.

Suomen Theraplay -yhdistys ry. [WWW-sivu]. Luettu 4.10.2010. <http://www.theraplay.fi/>

Susman, E., Granger, D., Murowchick, E., Ponirakis, A. & Worrall, B. 1996. Gonadal and Adrenal Hormones. Developmental Transitions and Aggressive Behavior. Teoksessa Ferris, C. & Grisso, T. (toim.) *Annals of the New York Academy of Sciences*. Volume 794. Understanding Aggressive Behavior in Children.

Svartsjö, R. & Hellsten, E. 2005. Lapsen varhaisen psyykkisen kehityksen erityispiirteet. Teoksessa Pihlaja, P. & Viitala, R. (toim.) Eryityskasvatus varhaislapsuudessa. Werner Söderström Osakeyhtiö.

Tamminen, T. 2004. Vuorovaikutusteoriat. Teoksessa lasten- ja nuorisopsykiatria. Moilanen, I., Räsänen, E., Tamminen, T., Almqvist, F., Piha, J. & Kumpulainen, K. (toim.) Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2009. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Viemerö, V. 2006. Aggressio ja aggressiivisuus. *Tieteessä tapahtuu* 3 (2006), 18-22.

Webster-Stratton, C. 2006. Ihmeelliset vuodet. Ongelmanratkaisupuokas 2-8-vuotiaiden lasten vanhemmille. Lievestuore: ER-Paino Oy.

Painamattomat lähteet:

Nepsy 1 ja 2, alle kouluikäiset 0-6v. Tampereen kaupungin Nepsy-hankkeen luentosarja. 5.10.2010 ja 12.10.2010.

Tunnehuone. 2004. Yhteistyöpäiväkodista saatu moniste.

LIITE 1: Haastattelurunko

Parihaastattelu (keskittyen työntekijöiden omaan kokemukseen)

1. Aggressiivinen lapsi päiväkotiryhmässä

- Miten kuvailisit aggressiivisesti käyttäytyvää lasta?
- Missä vaiheessa aggressiivisuus luokitellaan tavallisesta tunteidenpurkamisesta poikkeavaksi? (Eli merkit tuen tarpeelle)
- Millaisissa tilanteissa aggressiivisuus näkyy? Mitkä tilannetekijät päiväkotiympäristössä saavat lapsen käyttäytymään aggressiivisesti?
- Minkälaisia erilaisia aggressiivisuuden muotoja voi ilmetä lapsen käytöksessä?
- Mitä syitä lapsen aggressiivisuudelle voi olla? (Biologiset tekijät, ympäristötekijät, persoonallisuustekijät)

2. Vuorovaikutus ja ympäristö

- Mitä haasteita ilmenee aggressiivisesti käyttäytyvän lapsen ja ikätovereiden vuorovaikutuksessa?
- Onko puuttumiskynnys (=raja, jolloin lapsen toiminta huomioidaan) aggressiivisesti käyttäytyvien lasten kanssa korkeampi tai matalampi kuin muilla lapsilla?
- Mistä työntekijä saa tukea työssäjaksamiseen?
- Ilmeneekö työyhteisön toimintatavoissa tarvetta muutokseen? Jos, niin mitä?

LIITE 2: Kirjallisen osion ohjeistus

Kirjallinen osio

Kirjoita omia kokemuksiasi ja näkemyksiäsi aggressiivisesti käyttäytyvän lapsen kohtaamisesta, kasvattamisesta ja tukemisesta arjessa keskittyen työntekijän keinoihin ja menetelmiin.

Toivomme työelämästä nousevia käytännön esimerkkejä aggressiivisesti käyttäytyvien lasten kanssa käytetyistä keinoista ja menetelmistä. Esimerkkejä ei käytetä opinnäytetyössämme sellaisenaan, vaan kohtia niistä hyödynnetään teorian tiedon tukena. Esimerkit käsitellään niin, ettei tapausten tunnistaminen ole mahdollista.

Toivomme, että käsittelet aihetta seuraavien lapsen kasvuun vaikuttavien teemojen kautta:

- Aikuiset
- Ympäristö
- Vertaisryhmä

LIITE 3: Haastattelun esitietolomake

Opinnäytetyön haastattelun esitietolomake

Haastattelun aika ja paikka:

Koulutustaustasi:

Työn ohella mahdollisesti saamasi/hankkimasi lisäkoulutus (erityisesti tutkimuksen aihetta sivuavat kurssit, luennot tai vastaavat):

Aikaisempi työkokemuksesi:

Nykyinen työtehtäväsi: